

ÚJ IMRE ATTILA

„Dölyf ellen büszkeség”

A polémikus Szemere Miklós irodalmi pályakezdésének és szociokulturális kapcsolatrendszerének filológiai tanulságai

Szemere Miklós a 19. század közepi irodalmi és társasági közélet egyik legellentmondásosabb szereplője, aki maga is elsüllyedt hajóként tekintett alkotásaira, saját alakjára.¹ Életműve, tevékenysége kiszoródott az idő rostáján, és a közelmúlt recepciója csak elítélő megjegyzésekkel illette.

Legnagyobb vétkének az tűnik, hogy erős igazságérzete – amit már a kortársak is túlérzékenységnek minősítettek – gyakran sodorta polémiákba. E viták során a 19. század második felében a kultikus tisztelettel övezett és irodalmi téren a népnemzeti kánon oszlopaivá váló Petőfi Sándorral és Arany Jánossal, illetve a neoabszolutizmus idején politikai vezérszerepbe emelkedő és a nemzeti nagyságot a kiegyezés révén visszaépítő Deák Ferencsel került összeütközésbe. Ezeket a „tévedéseit” még a halálát követő megértő és lehetőség szerint apologetizáló emlékezés is nehezen magyarázta, ami hozzájárult ahhoz, hogy Szemere irodalmi működése, az általa szívesen vállalt vitákat kivéve, teljesen a háttérbe szorult, elfelejtődött. Így a szűk perspektívájú jelenkori emlékezet már csak negatív epithetonokkal illeti. Neveztek Szemerét érzékenyedőnek,² elfogultnak, fogadatlan prókátornak,³ Petőfi esküd⁴ – olykor halálos⁵ – ellenségének vagy éppen hivatásos motívumvadásznak.⁶

Másrészről, ha megfigyeljük rendkívül kiterjedt levelezését, akkor azt látjuk, hogy nemcsak kapcsolatban állt, hanem sokszor szívélyes, akár baráti viszonyban volt (persze előfordult, hogy átmenetileg meg-megszakadva) kora számos meghatározó irodalmi vagy politikai alakjával. Így lehetett az egyik legaktívabb levelezőpartnere Erdélyi Jánosnak, Tompa Mihálynak, közel évtizedes barátság kapcsolta Arany Jánoshoz.

¹ TÓTH Lőrinc, *Emlékezés Szemere Miklósról*, Kisfaludy Társaság Évlapjai, 19(1883–1884), 226.

² Kiss József jellemzése: PETŐFI Sándor *Összes költeményei (1844. szeptember – 1845. július)*, szerk. KERÉNYI Ferenc, s. a. r. KISS József, KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita, SZABÓ G. Zoltán, Bp., Akadémiai, 1997 (Petőfi Sándor *Összes Művei* 3.) [a továbbiakban: PSÖM 3], 203.

³ SZAJBÉLY Mihály, *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*, Bp., Universitas, 2005, 273.

⁴ PSÖM 3, 452., illetve KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, Bp., Osiris, 2008, 134. és 174.

⁵ KERÉNYI, *i. m.*, 185.

⁶ *Uo.*, 82. Kerényi meggyőződése szerint Szemere 1845 óta kérelhetetlenül gyűlölte Petőfit, akit többször is plágiummal vádolt (PSÖM 3, 491). Az Arannyal és Tompával folytatott levelezés tanúsága szerint ez az indulat az 1850-es évektől megszűnt, sőt gyakran Szemere csitította a még mindig haragtartó Tompát.

További példaként az irodalom teréről Vörösmarty Mihály, Kazinczy Gábor, Tóth Endre, Császár Ferenc, Sárosi Gyula említhető, míg a politikai életből rokona, Szemere Bertalan vagy Kossuth Lajos. Ezért érdemelhet ma is figyelmet Szemere alakja, ha nem is költészete, de irodalmi vitái, amelyek kapcsolatrendszerét időről időre újraszótték.

Az irodalomtörténeti és életrajzi⁷ narratíva Szemere három komolyabb literatúrai csatározását emeli ki. Az első összeütközése Garay Jánossal történt 1842 folyamán, majd ezt követték a Petőfi elleni fellépései 1845-ben és 1847-ben, végül – miután bekapcsolódott az úgynevezett kritikavitába⁸ – a Brassai Sámuellel 1861–1862-ben vívott tollharcokkal zárultak le. Szembetűnő, hogy ezeknek a polémiáknak Erdélyi János és Tompa Mihály visszatérő és változó pozíciókat elfoglaló, de az események menetét mindenképpen stimuláló szereplői voltak. E két, személyiségében és életútjában teljesen különböző személy volt Szemere legintenzívebb levelezőpartnere. Ez a levelezéskorpusz segíthet hozzá, hogy a meglévő, rögzült tudásunkat összetettebb kontextusba helyezze – még úgy is, hogy a levelek egy jelentős része elveszett, ezáltal töredékesen, az események menetét gyakran nem megnyugtató módon dokumentálják.⁹

⁷ Payzos Andor bevezető tanulmánya: SZEMERE Miklós *Összegyűjtött munkái I–III*, Bp., Aigner Lajos, 1882, III–XX. – TÓTH, i. m. – PERÉNYI József, *Szemere Miklós életrajza*, Sátoraljaújhely, 1897. – SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XIII. kötet, Bp., 1909, 674–677.

⁸ Szemere és Brassai Sámuel a Gyulai Pál, Szász Károly és Salamon Ferenc között kirobant kritikavitába kapcsolódott be a *Szépirodalmi Figyelő* hasábjain. De míg a polémiát kezdő felek elhallgattak, ők tovább folytatták az éles és személyeskedő harcukat arról, hogy egy műben megnyilatkozó személyiség mennyire azonosítható az alkotója egyéniségével. Salamon cikke, *Az ember és író* (*Szépirodalmi Figyelő*, 1 [1861], 42. sz., 657–659 – 1 [1861], 43. sz., 673–675) Szemere Miklóst készítette szólásra: *Nyílt levél Arany Jánoshoz* (*Szépirodalmi Figyelő*, 1 [1861], 51. sz., 801–802 – 52. sz., 817–820). Brassai még Salamon válasza előtt fellépett Szemerével szemben: *Nincs már ismerettyű!* (*Szépirodalmi Figyelő*, 2 [1861], 6. sz., 85–87 – 7. sz., 103–105), majd maga Salamon védte meg álláspontját és próbálta lezárni a polémia-folyamot: *Nyílt levél Szemere Miklós urhoz* (*Szépirodalmi Figyelő*, 2 [1862], 9. sz., 134); Brassai cikkének ironikus tónusa azonban harcra ösztönözte Szemerét, és a vita ezt követően kettejük közt zajlott. Szemere kérte Brassait álláspontja bővebb kifejtésére (*Felhívás*, *Szépirodalmi Figyelő*, 2 [1862], 9. sz., 143), amelyre Brassai válasza érkezett (*Nyílt válasz Szemere Miklós urnak*, *Szépirodalmi Figyelő*, 2 [1862], 19. sz., 289–292 – 20. sz., 305–308). Végül Szemere egy kisebb könyvecskében válaszolt Brassainak (*Válasz Brassai Ismerettyűjére*, Sárospatak, 1862). A közel két évig húzódó polémia nagyon megterhelte Arany lapját, a *Szépirodalmi Figyelőt*, és nemcsak a lap népszerűségvesztéséhez járult hozzá a publikum körében, hanem Arany és Szemere barátságának megroppanásához is.

⁹ A tanulmány a levélkiadások alapján készült, fő forrásai a Fontes kötetek voltak. Erdélyi levelezése kapcsán: ERDÉLYI János *Levelezése, I–II. kötet*, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1960–1962 (a továbbiakban: EJI I. és EJI II.). Erdélyi János levelezéskötetei 15 Szemerének szóló és 45 Szemerétől érkező levelet tartalmaznak. Tompa levelezése kapcsán: TOMPA Mihály *Levelezése I–II. kötet*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1964 (a továbbiakban: TMI I és TMI II), a két kötetben 45 Szemeréhez szóló és 10 Szemerétől érkező levél található. Ezekon kívül fontosak voltak Perényi József levélközlései, amelyek között volt olyan darab is, amelyik nem szerepel a nagy gyűjteményekben (pl. a Szemere rövid életrajzát tartalmazó, 1860-as években kelt, datálatlan levele: PERÉNYI József, *Szemere Miklós irodalmi hagyatékából*, ItK, 44 [1934], 2. sz., 152–165), illetve Tompa és Szemere kiadatlan levélváltásai az ötvenes-hatvanas évekből, amelyeket az MTA Könyvtárának kéziratára őriz (Ms 4448/45. sz.).

A három polémikusnak tekintett összecsapás azonos és eltérő vonásokat egyaránt mutat, hiszen míg Garay és Petőfi ellen személyes (vélt vagy valós) sérelme indította fellépésre Szemerét, addig Brassai esetében önként csatlakozott a kritikavítához, hogy aztán sérelmeket, sértéseket szenvedve merüljön el benne. Mindhárom konfliktus megszólalásra készítette Szemerét, de míg Garay és Brassai esetében barátai által is fenn tartásokkal támogatott, saját költségén kinyomtatott válaszokat adott, addig Petőfivel szemben a divatlapokban írhatta ki magából bosszúságát,¹⁰ és ez utóbbi esetben számíthatott szűkebb környezete kaján egyetértésére. Fellépései barátait is óvatosságra intették, érzékeny, sértődékeny személyiségnek tekintették Szemerét, ugyanakkor a Brassai elleni *Válasza* révén elnyerte az akadémiai levelező tagságot. Ellentmondások, stigmatizálások jellemzők, épp ezért érdemes az utókor által ráragasztott negatív jelzők mögé néznünk, mert az alaposabb vizsgálódás realisabb, megértőbb képet festhet a környezetében sokak által kedvelt, bohókás jó barátunk tartott alakjáról.

Első nagyobb nyilvánosságot nyert és kapcsolatait is átrendező összeütközése Garay Jánossal történt. A konfliktus előzménye az volt, hogy Szemere több művével is jelentkezett az 1842-re szánt *Emlény és Nemzeti Almanach* című antológiákba, de azok közül – az előzetesen reméltnél – jóval kevesebb és más tónusú művek jelentek meg.

Költővé lenni vagy sem – Szemere Miklós és Erdélyi János kapcsolata

Hogy ez miért és hogyan vezetett sértődéshez, ahhoz előbb Erdélyi és Szemere kapcsolatát kell megvizsgálnunk. Erdélyi János 1840–1842 közötti, intenzív pesti élete rendkívül széles kapcsolati hálóban zajlott. A berzétei (és pesti) házitánítóskodást követően, amelynek során a Gömör megyei alispán, Máriássy Zsigmond fiának, Máriássy Bélának volt tanítója, Erdélyi 1840-től Pesten vállalt joggyakornokságot a Királyi Tábla bírójá, Belezny István mellett. Az ügyvédi vizsgát 1841 márciusában tette le, és esküdött fel hites ügyvédnek. Ugyanebben a hónapban házasságot kötött Vachott Kornéliával, Vachott Sándor és Vahot Imre testvérével, ezáltal közelebbi-távolabbi rokoni kapcsolatba került a Csapó család mellett Fáy Andrással, Vörösmartyval, Bajzával és Kossuth Lajossal.¹¹ 1841 folyamán segítette Kossuth *Pesti Hírlapjának* működését, és bár Kossuth a lap szerkesztőtársának remélte,¹² Erdélyi más irányba

¹⁰ A Petőfi-irodalom egy aláírt *Nyilatkozatot* és két, névtelenül kiadott verset, meg egy rövid plágiumgyűjteményt kapcsol Szemere nevéhez. A két vers: *A régi jó Gvadányi Petőfihez* (Honderű, 3[1845], II. 8. sz., 148) és *Az agtelki barlangban*. (Honderű, 3[1845], II. 9. sz., 170) – bár a filológiai adatok csak az utóbbi vers szerzőségét erősítik meg!

¹¹ T. ERDÉLYI Ilona, *Erdélyi János (1804–1868)*, Pozsony, Kalligram, 2015, 61, 86.

¹² „És én vagyok szerencsés jelenteni, hogy jövő április elején, szinte a Hírlaphoz megyek, segíteni mozgatni a közvélemény gépezetét [...] Azonban még e végett a föltételekre nézve, mindeddig sem vagyok tisztában, s ha úgy ütne ki, hogy miatta literaturai munkálkodásom, mit ezentul szorgalmasabban veendek elő, netalán gátoltatnék; lehet hogy szerkesztőtárs nem leszek” (PERÉNYI József, *Szemere Miklós irodalmi hagyatékából*, ItK, 15 [1905], 233 és ezt a kézirat hiányában, a kor írásmódjához igazítva, javítva: EJJL I., 149; a közlés ez utóbbi alapján történt).

fordult. Hírét véve, hogy Mátray-Rothkrepf Gábor a *Regélő* megszüntetését tervezte az év végén, Garay Jánossal (aki korábban Mátray segédszerkesztője volt) összefogva 1842-től a lap folytatását, megújítását tervezte. Garayval nemcsak a lapszerkesztésben vett részt Erdélyi, hanem segítette azt az *Emlény* összeállításában; egyúttal Erdélyi egyike volt a *Nemzeti Almanach*ba küldött művek bírálóinak is.

Szemere 1840-ben találkozott először személyesen a Zemplén megyébe látogató Erdélyivel. A friss ismeretség hamar magánéleti, közéleti és irodalmi diskurzussá, majd barátsággá fejlődött. Az első Erdélyi-level¹³ még – a kor társadalmi normáinak megfelelően – „Tekintetes Ur”-ként címezte Szemerét, aki válaszlevelében – a maga humoros stílusában – kérte annak mellőzését: „[ö]n emberismerettel dicsekszik levelében s jámborságomat megtekintetesezé. Öltön zsákot harmadnapig s hintsen hamut fejére: csak így expiálhatja bűnét.”¹⁴ Erdélyi hasonló stílusban válaszolt, a megszólítást a bizalmas barátok tónusához illesztve: „Édes Miklóskám! Így mondja az egész világ, tehát én is”, hozzáfűzve azt, hogy korábban már volt kellemetlen élménye a zempléni úri világgal, amikor nem adta meg a kellő tiszteletet a társadalmi rangnak.¹⁵ Szemere az első levelétől kezdve már a megszólítással jelezte a bizalmas baráti viszony lehetőségét: „Édes Jantsika”-ként indítva mondandóját,¹⁶ ugyanakkor a magázó modalitás egészen 1847-ig fennmaradt köztük.

Az aktív levélváltás és a Szemerével való kontaktus a paraszti származású, honorácior Erdélyi számára társadalmi emelkedést, a zempléni úri világgal való kapcsolatteremtést és ezen úri világhoz történő sikeresebb idomulást kínálta. Mindezt Szemere is érzékelve, akár magánéleti kérdésekben is atyáskodó figyelemmel adott tanácsokat a több mint tíz évvel ifjabb Erdélyiinek. Leveleik hangvétele hetek alatt változott. Az első Erdélyi-level felütése még kimért volt: „[m]ióta Zemplényben személyesen lón szerencsém önnel megösmerkedni, s engem barátságára méltata, szívesen föltevém magamban levelezési viszonyt kezdeni s azt föntartani, azért engedje meg, hogy legyek bizalmas és őszinte, mert ebben áll minden én büszkeségem.”¹⁷ Majd az 1841-ben

¹³ Érdekesség, hogy egymáshoz írott leveleik 1841. január 17-én keltek, így azok Szemere szavaival „féluton üdvözlék egymást” (EJL I, 141–144).

¹⁴ *Uo.*, 144.

¹⁵ Erdélyi 1833–34 során a Kolosy családnál vállalt nevelői állást Cselejben. T. Erdélyi Ilona csupa kellemes élményt említ, ami elősegítette Erdélyi „simulását, fellépésének biztonságát” az úri világban, ahol – többek között – úgy megtanult németül, hogy „a német kultúra szervesen épült műveltségébe” (T. ERDÉLYI, *Erdélyi János...*, i. m., 38.) Később is „szívesen gondolt vissza a családra, és ha csak tehette ellátogatott Cselejbe” (EJL I, 434), ugyanakkor a Szemeréhez írt levelében megemlíti a mélyen beléivódott megszégyenítő élményt is: „a czim nekem többször torkomra forrt; szegény néhai Kolosyné egyszer azt rótta meg bennem, hogy fiait nem tekintetesezem” (*Uo.*, 149).

¹⁶ *Uo.*, 143. Ezt követően előfordult még az „Édes Jantsim” (144, 155, 156), az „Édes Jantsika” (150) formula, majd májustól már az „Edes [!] Jancsim!” (161) alak is feltűnik, hogy ezután végleg rögzüljön az új ortográfiai alak: pl. „Jancsika Jancsika édes Jancsika!” (175) formában – úgy, ahogy Erdélyi más, bizalmas levelezőtársai azt már évek óta használták.

¹⁷ Erdélyi János Szemere Miklóshoz, 1841. január 17. = EJL I, 141.

írt négy Erdélyi-levéiben folyamatosan érződött ennek a rang tiszteletén alapuló távolságtartásnak az olvadása. A búcsúformulák is meggyőzően jelzik ezt. Első levélben Erdélyi még: „ismerőseim szives üdvözlétével vagyok önnek szolgálja Erdélyi J.” szavakkal zárja sorait, de a második levéltől „Barátja E. János” alakra vált.¹⁸ Szemere – aki e viszony kommunikációs terének és alakzatainak meghatározója – első levelétől kezdve „szerető barátja”-ként köszönt el.

Kapcsolatuk ezt követően a kölcsönös támogatáson alapult. 1841 márciusában Erdélyi sűrű szellemi és szívbeli teendői kapcsán kért útmutatást Szemerétől mint a nagyobb élettapasztalattal rendelkező mentortól.¹⁹ Pár hónappal később pedig Szemere az, aki a maga és zempléni ismerősei támogatását ígerte alkotóként és előfizetőként Erdélyi és Garay megindítandó lapjához, a *Regélő Pesti Divatlap*hoz.²⁰ Cserébe Erdélyi segítette Szemere műveinek pesti célba jutását.

Szemere országos szintű irodalmi fellépése ezekre a hónapokra tehető. Ugyan a húszas évektől már írt verseket, majd a harmincas években a helyi, zempléni körökben már kedvelt poétának számított, de országos lapban csak ekkor jelentkezett. Versei mellett különösen népszerű volt barátai körében a *Mixtura*²¹ című politikai paszkvillusa, amely a kormányzati oldalt támadva, a helyi, zempléni politikai életet figurázta ki.²² A művészetek terén korábban festésszel és faragásokkal is próbálkozó Szemere,

¹⁸ *Uo.*, 142, 150, 165.

¹⁹ „Én pedig ügyvédi vizsgálatra készülök. Tanulni nehéz és kell. A fejem sem szabad, a szívem sem; én mindkettőt ... [!] gondolom elveszítették; ön igen jól tenné, ha illy kétes esetben szellemi iránytűjével kimutatná holléteket; megköszöntém[!]” (Erdélyi János Szemere Miklóshoz, 1841. február 13. = EJI I, 150).

²⁰ „Ön s Garay jövőre ezredébe állásra a zempléni 'frewilligeket' föl szólítandom” (Szemere Miklós Erdélyi Jánoshoz, 1841. május 17. = EJI I, 161). A *Regélő* utódául szánt *Regélő Pesti Divatlap* engedélyét a Helytartótanács hónapokra feltartóztatta, így az majd csak 1842-től jelenhetett meg.

²¹ *Mixtura, énekes játék. Készült és előadatott S.-A.-Újhelyben, nov. 14. 1839.* = EJI I, 421. A mű témája az 1839. november 14-i, botrányba fulladt Zemplén megyei tisztújítás volt. Az adminisztrátor Siskovics József az ellenzék heves tiltakozása ellenére sem vette fel annak egyik jelöltjét sem, sőt önkényesen Szentiványi Károlyt nyilvánította megválasztott első alispánnak. Az ezt követő tumultuózus jelenetek során Siskovicsot elverték, a gyűlés félbeszakadt. A gyűlésen történtek miatt számos ellenzékít perbe fogtak, akiket ezután (erre hivatkozva) a konzervatívok kiszorítottak a megyei közéletből (Kossuth Lajos *Összes Munkái VII. Kossuth Lajos iratai 1837. május – 1840. december*, s. a. r. PAJKOSSY Gábor, Bp., Akadémiai, 1989 [a továbbiakban: KLÖM VII], 635). Pajkossy szerint (Erdmann Gyulára hivatkozva: *Lónyay Gábor és a zempléni ellenzék: 1830–1840.*) Szemere is így járt (*Uo.*, 641), de ennek az életrajzi igazolását nem találtam.

²² Több barátjának elküldte, például 1840. január elején Kazinczy Gábornak, a neki szóló levél hátoldalára másolva (BITSKEY István, *Kazinczy Gábor levelezése*, ItK, 74[1970], 2. sz., 231). Még az ötvenes években is maradt fent adat, hogy a politikai okokból meg nem jelenő, csak kéziratban terjesztett darabot Szemerétől kérték: „Ragályi K. minap a Mixturát sat kérte tőlem. Ha leszesz vele, mond neki, okvetlen elküldöm, de előbb le kell iratnom” (Szemere levele Tompa Mihálynak 1853. május 28., MTA Könyvtára Kézirattár MS 4448/38. sz.).

a harmincas évek végétől, egy vadászbalesetet²³ követően – nagybátyja (és egyben sógora), Szemere Pál és barátja, Kazinczy Gábor biztatására – fordult végleg a költészet felé. Szemere Pál küldte el műveit az Athenaeum szerkesztőségébe. Bajza lapjában jelent meg az első közleménye, egy Goethe-fordítás, 1840 januárjában.²⁴

Szemere folyamatosan kérte Erdélyi közbenjárását: hol a Pestre küldött verseinek sorsáról érdeklődve vagy azok mozgását kérve; hol a készülöben lévő műveiről várva esztétikai ítéletet. Munkáit Szemere a nagy tekintélyű *Athenaeum* számára küldte, amely prioritást élvezett a publikációs fórumok sorában. A Vörösmarty–Toldy–Bajza-triász által gondozott folyóirat szinte egyeduralkodó volt az irodalmi lapok körében, tekintélyét nemcsak a három szerkesztő személye, hanem nívós beltartalma is emelte. A lap ekkor (1840–1841 során) élte fénykorát, szerzői gárdája meghaladta a száz főt.²⁵ Akinek a műve(i) közlésre került(ek) e lap hasábjain, az méltán tekinthette magát a korabeli magyar költőtársaság elismert tagjának.²⁶

A szűk helyi közegből az országos közönség elé lépő Szemerét már az első elküldött művei kapcsán érték sérelmek. A rangban és életkorban is hozzá hasonló Bajzával többször váltott levelet,²⁷ és bár ezek elvesztek vagy lappanganak, neheztelése jól nyomon követhető az Erdélyivel folytatott levelezés során. Ebből kiderül, hogy Szemere rövid idő alatt közel egy tucatnyi munkát küldött az *Athenaeum* szerkesztőjének, de az eredeti művek helyett Bajza inkább a fordításait részesítette előnyben.²⁸ Bántotta,

²³ Az életrajzi források eltérően emlékeznek erre. Payzos szerint egy vadkan által okozott sebesülés kötötte hónapokra ágyhoz Szemerét, és unalmában fogott intenzívebben a versfordításokhoz és -íráshoz (PAYZOS, *i. m.*, IX–X), míg mások ezt a sérülését egy szerencsétlen vadászbaleset után tett fogadalmával egészítik ki: egyik ismerősét, szomszédját, Végesi Tamást [!] sebesítette meg véletlenül, aki aztán szerencsésen felépült az életveszélyes sérülésből (PERÉNYI, *Szemere Miklós életrajza*, *i. m.*, 26., illetve TÓTH, *i. m.* 186), míg Szemere, és ezáltal T. Erdélyi Ilona is, pusztán Véghesy László vadászbalesetét és az ekkor tett fogadalmat említik: „annyi bizonyos hogy Miklós úr nem született tudósnak, s ha nemzetes (s természetesen tekintetes is) Véghesy Lászlót hasba nem puffantja (nem régen láttam egy nyulat czipelt a hátán) soha sem kínozza vala Bajzát s Jantsikát verseivel. – Mit nem tesz az ijedés, fogadás, unalom? Fogadásból egy évig nem vadásztam” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. február 20. – március 19. között = EJL I, 156, 409, 416).

²⁴ *Mignon dala*, Athenaeum, 1840, I/3. sz., 38–39.

²⁵ *A magyar sajtó története I. 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1979, 498.

²⁶ Ahogy azt Korompay H. János fogalmazza: „kiemeltek és elutasítottak” csoportjára osztva az író-társadalmat (KOROMPAY H. JÁNOS, *A „jellemzetes” irodalom jegyében: Az 1840-es évek irodalomkritikái gondolkodása*, Bp., Akadémiai – Universitas, 1998, 290).

²⁷ Bajza József 1804-ben született, és az ügyvédi vizsgát megelőző gyakorlatát szintén Pozsonyban végezte, ekkor találkozott vele és ismerkedett meg felületesen Szemere. Az egészségében megroppant Bajzánál tett látogatásáról Tompának beszámolván írta Szemere: „...nem emlékezett, valamint arra sem hogy együtt voltunk Posonyban 1826-ban” (Szemere Miklós levele Tompa Mihálynak, 1856. augusztus 2., MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, Ms 4448/45. sz.).

²⁸ 1840-ben jelent meg a *Phyllis (Goethe után)*, Athenaeum, 1840, II/51. sz., 806. Majd 1841 folyamán hét darab jelent meg Szemerétől a lapban, két önálló munka (*Epigrammák* címmel 12 epigramma, Athenaeum, I/35. sz., 552–553; és *Az olympi Zeüshez, Uo.*, 1841, II/5. sz., 70–72), míg ötször fordítás Goethétől: *A fonó leányka*, uo. 1841, I/23. sz., 358; *Barátságos ajánlat, Uo.*, 1841, I/38. sz., 598–599;

hogy Bajza a buzdító, dicsérő szavak ellenére, alapvetően formai, technikai kifogásokkal hátrította el önálló versei megjelentetését. Hol Szemere olvashatatlan írását, papírfecniken Pestre érkező és könnyen kallódó küldeményeit, hol meg a folytonos javítgatásokat hozta fel érvként.²⁹ Bajza ugyan a fordítások felé terelte Szemerét, de ismerve érzékenységet, óvatosan fogalmazott: „Ha tanácsomat méltónak tartod meghaladni kérlek ne hagyj abba a fordítást. Göetheből nem könnyű fordítani, s te a nem könnyűt sok szerencsével adád, Mignon dala nevezetesen sokaknak tetsze.”³⁰ Szemerét nem ez a finom ajánlás érintette meg, hanem eredeti műveinek visszatartása bosszantotta, amelyet Bajza szerkesztői skrupulusának, személyes rosszindulatának tulajdonított, és egyenesen sértésnek tekintett.³¹ Erdélyi igyekezett közbenjárni, a sűrűlódásokat elsimítani. Már ekkor tapasztalható volt Szemere türelmetlensége és félelme attól, hogy a helyi közegben népszerű, nemcsak társadalmi, de ott alkotói, művészi ranggal is bíró költő tehetsége nem éri el azt a színvonalat, ami az országos hírnévhez elegendő. Mindez pedig az ingerszegény helyi közegnek témát szolgáltatva, a Zemplén megyei társasági élet céltáblájává váló, hírnévre vágó, önjelölt költő kicsúfolásával, kifigurázásával fenyegetett.

Szemere számára nagy volt a tét: viszonylag idős korban (a harmincas évei vége felé járt),³² a fiatal feltörekvő tehetségek újabb és újabb generációival versenybe szállva szeretett volna tagja lenni az országosan elismert költőknek. Ezekben a hónapokban, években döntött el, hogy folytatja-e a költői pályát, vagy az országos ismertségről, nyilvánosságról lemondva visszahúzódik (akárcsak többi passziójával, a festéssel és faragással korábban történt), és csak a maga és szűk köre örömeire verselget tovább. A költői tehetségében egész életében bizonytalanságot mutató Szemere (aki maga is többször elismerte, hogy számára a versírás fáradtságos és hosszas munka),³³ ezért a társadalmi rangban ugyan alatta álló, de az esztétikai kérdésekben országos tekintéllyel

Idvezlet és búcsú, Uo., 1841, I/76. sz., 1209; A halász, Uo., 1841, II/3. sz., 40; Föltalálva, Uo., 1841, II/45. sz., 712.

²⁹ Szemere Miklós Erdélyi Jánoshoz, 1841. jan. 22. = EJL I, 144–145.

³⁰ Erdélyihez írt levelében szó szerint idézte Bajza sorait: Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. február 20. = EJL I, 153.

³¹ „S ime az, ki így ír hozzám, ki már azelőtt is *annyira* el gyöttrött, most újra a régi nótát dúdolja, s ha csakugyan nem akar ámitása ellenére adni tőlem, még csak méltónak sem tartja felőle tudósítani régi barátját. Szinlés nélkül mondom önnek hogy nem annyira apróságaim nem adatasuk fáj mint az hogy Bajza bán így véllem” *Uo.*

³² Az 1802-ben született Szemere a 10–20 évvel fiatalabb új nemzedékkel (alkotókkal, szerkesztőkkel) került közvetett vagy közvetlen kapcsolatba. Bár Szemere személyisége egész életében fiatalos lendülettel, mentalitással bírt, de az ifjú költők csoportjába sorolni mégsem lehetett.

³³ „Én Jantsikám keveset írok, mert mindig azon tudat bánt hogy míg egy nyomorult carmennel el készülök az alatt egy könyvet olvashattam volna el” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. február 20. és március 19. között = EJL I, 155). Máskor egy javítandó szó kapcsán jegyezte meg: „Higye el ön nekem igen gőzös fejmenek kelle lenni, mi könnyű volt ezt föl találni, s en [!] egy fél óráig bizonyosan törtem fejemet mást találni helyette, s hasztalan” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. június 9. = *Uo.*, 166).

bíró, akadémiai tag Erdélyi véleményét kérte műveinek bírálatára, illetve költői pozíciójának meghatározására. Az 1841-es sűrű levélváltás során már nemcsak az egyes művek megítélését, hanem rangsorolását is kérte Pesten élő barátjától.³⁴

A nőszülés és az ügyvédi vizsgák teendői közepette Erdélyi csak többszöri unszólásra teljesítette Szemere kérését. Korábbi elhintett megjegyzéseit követően,³⁵ hosszabb levélben fejtette ki esztétikai nézeteit a művekről, egyúttal többet is rögzítve saját széptani elveiből. Ismerve Szemere lobbanékony természetét és érzékenységét, az óvatos kritika, amely a mesterkéeltséget, olykor a dagályosságot róta fel, szinte végig a dicsérő szavak mögé rejtőzött.³⁶ Erdélyi stíluseszménye a jelentésgazdag tömörség:³⁷ „S mi szép, kevéssel sokat mondani! ezt azért íram, talán hosszasan is, hogy róla majd többet írjak. Tudniillik a bombasztirozást igen lehet észrevenni azon ifjakon, kik a szerkesztőségekhez küldenek.” Szemere kapcsán ő is kiemelte fordítói munkáit („Ön fordítja, és pedig sok szerencsével Goethe műveit”),³⁸ illetve Szemere legjobb darabjainak a humoros, tréfálkozó hangvételű verseit tartotta: az „új nő és urfi” nekem igen tetszik. Magyaroknak még nincs is ilyféle költeménye, pedig ezek a poezis vitézei. Az új nő sokkal jobban tetszik, mint az urfi. [...] Mondom, hogy tud gördülékenységet adni, ha mer és akar. Irjon így, nagyon jól teszi, az Almanachba is jó volna ily jóízű vig vers. Komoly van elég, de víg nincs.”³⁹

³⁴ „[m]időn én ön bírálatát ki kérem, egyszersmint illyesmit is óhajtanék szavaiban látni, – ’Én Erdélyi János koszorús Poéta föltartván három újaimat [!] vallom hogy Szemere Miklósnek ez s ez verse – ki egyébaránt sokkal okosabban tenné ha versfirkálás helyett inkább bár mi egyeben törné fejt – ennek s ennek /:itten, kérem ne Berei Farkast említse:/, versei közé bátran sorozhatók, isten engem úgy segéllyen! ’A késő fájdalom’ tehát kinek műveihez sorozható? Szólylon [!] frissen” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. február 20. – március 19. között = EJL I, 155–156).

³⁵ Szemere *Az olympi Zeüshez* című verse kapcsán, a javítási tanácsok mellett jegyezte meg Erdélyi: „[az] egész dalon sok kedélyesség ömlik, ha kérdi, ki verseihez sorozzam, nem tudnám [Perényi átirásában: meg tudnám – erről *Uo.*, 417] mondani, annyira saját” (Erdélyi János levele Szemere Miklósnek, 1841. március 28. = EJL I, 160).

³⁶ „Ön gondolatai, mik a versnek alapul, vagy mintegy magvával szolgálnak, igazi fogalmazásuk, sőt gyökeres jó gondolatok, s rendesen ebben áll versei ereje. mert a kidolgozás sokkal gondosabb és ez által nehézkesebb, mint a gondolat megkívánja, s innen van, hogy nem tartja átlátszó tisztaságban az alapeszmét. Oka pedig mindkettőnek a szörnyű szigorúság, és kegyetlen logikázás.” Alább: „Azonban legnehézkesebb versein is van valami könnyűdedség, s ez a mértekezés, lábozás; jele hogy tud járni a maga lábán, csak akarjon, s ne keressen annyi erőt a szóban, epithetonokban, mint eddig” (Erdélyi János levele Szemere Miklósnek, 1841. május 24. = EJL I, 164).

³⁷ Ennek kapcsán idézi a levelet: KOROMPAY, *i. m.*, 245.

³⁸ Szemere a fordításainál értékesebbnek tekintette az eredeti műveit, amiben erősíthette, hogy például az *Emlényt* szerkesztő Garay sem kívánt fordítást felvenni a kötetbe; épp ezért Erdélyi (és korábban Bajza) dicséretét inkább alamizsnának érezte, holott az(ok) őszinte elismerés(ek), főleg, ha figyelembe vesszük Erdélyi fordításelméleti szkepszisét és értékelését, például a népköltészet esetében vagy Petőfi megítélésében. Erre utal RUTKAY Veronika, *Burns, Arany, Lévy – avagy népiesség és/mint fordítás*, ItK, 120(2016), 1. sz., 4.

³⁹ Erdélyi János levele Szemere Miklósnek, 1841. május 24. = EJL I, 165.

Remények és csalódás – Szemere sérelmei az antológiák kapcsán

Szemere számára a *Nemzeti Almanach* és az *Emlény* jelenthette a következő lépést az országos hírnév felé. A korban népszerű kiadványok (hasonló volt pl. a *Hajnal*, illetve az ekkorra már megszűnt *Aurora*) célja publikációs lehetőséget biztosítani, illetve színvonalas munkákkal fejleszteni a növekvő számú olvasóközönség ízlését. Az *Almanach* mögött álló Almanach Társaság elsősorban a fiatal írók műveinek a megjelentetésére szerveződött. Erdélyi (mint láttuk) többször panaszkodott a megfelelő művek hiánya miatt,⁴⁰ ezért is szerette volna, ha Szemere új hangvételő, humoros munkájával jelentkezne. Az *Emlény* ekkori szerkesztője Garay János volt, aki csendestársként számíthatott Erdélyi segítségére. Tehát a két könyv kiállításának szervezői és felelősei Erdélyi személyében fonódtak össze. Szemere őszintén hitte és remélte, hogy – ha már Bajza olyan mostohán bánt küldeményeivel – az ifjú új barát, Erdélyi a segítségére lehet versei elhelyezésében.⁴¹ A már korábban jelzett intenzív levélváltás hemzseg a két könyvbe szánt Szemere-művek említésétől, a három megjelenési felület (*Athenaeum*, *Emlény*, *Nemzeti Almanach*) közti mozgatásról szinte minden ekkori levelében szó volt.⁴² Sokat dolgozva, hol önszántából, hol Erdélyi tanácsait figyelembe véve változtatta verseit. Kérései, utasításai azonban sokszor ellentmondóak, olykor indulatosak voltak: például az *Almanach*-ba szánt *Késő fájdalom* kimaradása esetén dacosan a többi darab visszavételét is kérte, majd a következő leveleiben már ismét vágyott művei közlésére.

Verseinek nagyobb hányadát az *Emlény*-be szánta. Ennek érdekében 1841 nyarán tett pesti látogatása során személyesen találkozott Garayval és Erdélyivel (továbbá

⁴⁰ Erdélyi a *Regélő Pesti Divatlap Irodalom* rovatában, a 88-as jel mögé bújva szólalt meg, bírálata az almanachirodalom elsekélyesedésével foglalkozott, és a könyvtárusi spekulációkkal, amelyek ennek részben okozói. Elsősorban a kötet kiadása körüli visszaéléseket szellőztette meg, elítélve a szerkesztő, Vajda Péter hanyagságát, amely mindezt lehetővé tette, a tartalomra csak néhány általános megjegyzés erejéig tért ki. Vö. T. ERDÉLYI Ilona, *Irodalom és közönség a reformkorban: Regélő Pesti Divatlap*, Bp., Akadémiai, 1970 (Irodalomtörténeti füzetek 69). Számunkra tanulságos, amit Erdélyi a szerkesztői feladatokról szól: ha egy bizottmány választja is ki a darabokat, a szerkesztőnek „még azon fölül szabad keze van, a' már elfogadtakat is újabb rostába venni. Egyébiránt véleményünk szerint csak közakarattal elfogadott darabokat kell vala a' könyvbe felvenni [...] vagy a szerkesztőnek tágasb azaz független hatáskört kelle adni” (Regélő Pesti Divatlap, 1842, 8. sz. 60). A következő évre Erdélyit bízták meg az *Almanach* szerkesztésével, de annak újabb kötete már nem jelent meg.

⁴¹ „Kérem legyen maecenásom s kérem bár ismeretlen Garaýt is ne hagyják ki küldöttemet” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. máj. 19. = EJL I, 163). Máskor Erdélyi szavaira hivatkozik: „így íra hozzám 'költői dolgozatokkal sokáig várni félhalál!’ Szemerének egy el nem küldött levele, amelynek datálásáról később szölok: EJL I. 195.

⁴² Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. március 19. = EJL I, 156–158. – Erdélyi János levele Szemere Miklósnak, 1841. március 28. = EJL I, 158–160. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. április 21. = EJL I. 160–161. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. május 17. = EJLI I, 161–162. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. május 19. = EJLI I, 162–163. – Erdélyi János levele Szemere Miklósnak, 1841. május 24. = EJL I, 163–165. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. június 9. = EJL I, 165–168. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. július–augusztus között = EJL I, 173. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. augusztus 29. = EJL I, 175–179.

Vahot Imrével),⁴³ egyrészt azért, hogy megismerkedjen az *Emlény* ifjú szerkesztőjével, másrészt, hogy élőszóban rendezhessék el a versek sorsát. A későbbiek tanúsága szerint a rövid (kb. egyórás) beszélgetés során szinte baráti viszony formálódott a versei megjelenésében reménykedő Szemere és a jó tíz évvel fiatalabb Garay és Vahot között.⁴⁴ Garay további művek küldésére biztatta Szemerét („Garay legalább monda elválásunkkor hogy ha mit még küldenék elfogadja, ha a tűzpróbát ki álandja”), bár a művek megítélésében voltak komoly eltérések:

Irja ön: kár, hogy a gyengébbeket is adatni óhajtám. Higgye el Jancsim én a magam firkait nem látom olly tisztán mint máséit [...] osztán én szívesen fogadom, igen szívesen önök nézeteit, de talán némelykor igen is szigorúak (s ezt a Bajza reformatiója teszi:) izzadásom s tintás újom gyümölcsei eránt. [...] Szemere Pál (a nélkül, hogy előre szóltam volna önök ítéletéről) a *Kakast* minden verseim közt leg jobbnak tartja, Garay pedig vissza igazítja. Én szinte legjobbnak tartám, de kettejük sőt hármuk (– Bajza:) ítéletét hallván szégyellék elő állani ítéletemmel, s a vissza röpített Kakaskát egész szerénységgel zsebembe dugám.⁴⁵

Ez is jelzi a negyvenes évekbeli irodalmi korszakváltását, az érzékenykedő, üres, almanachokba szánt hangulatlira hanyatlását, és ebből fakadóan az ízlésbeli különbséget a pesti irodalmi körök és Szemere szűkebb környezete között. Utólag mégis az valószínűsíthető, hogy Szemere komoly ígérettel bírt e látogatás (és esetleges további, elveszett levélváltások) után arra, hogy az *Emlény*ben négy verse fog megjelenni.

A két antológia megjelenése⁴⁶ mélységes csalódást okozott Szemerének. A *Nemzeti Almanach*ban, csupán egyetlen epigramma (*Kazinczy* címmel), míg a Garay szerkesztette *Emlény*ben egyedül *Az urfi* című dévaj hangvételi költeménye jelent meg. Ez utóbbi erősen elütött a kor antológiairódmának finomkodó almanachlírától, benne az előkelő hölgyekre nézve csípős lezárással („Nem kell nekem – szeresse ki / Akarja – / Az urleány, bár gyöngy ’s arany / Takarja; / Hő keblet, hidd a’ csalfa szív /

⁴³ Szívességet tett Vahot számára azzal, hogy Kazinczy Gábor bizonyágtételének Szemere volt a közvetítője. (Erről: Vahot Imre levele Kazinczy Gábornak, 1841. június 2. – a leveleket közlő Bitskey István feltételezése helytálló a levélírás évéről: BITSKEY István, *Kazinczy Gábor levelezése*, ItK, 74[1970], 2. sz., 240). Ugyanakkor Vahotról nem volt túl jó véleménye a zempléni úri társaságnak, így Szemerének sem, ami kiderül a Kuthy Lajossal folytatott vitájára tett megjegyzésből: „Vachott Imre tán túrendin is kakaskodik? Igen nem szeretjük itten mit Kuthyval tevé” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. január 17. = EJL I, 144).

⁴⁴ Az Erdélyihez szóló augusztusi 29-i levelében Szemere szívélyesen üdvözölte Garayt, „sőt bár mindnyáját is” – ami vagy a családjára utalás vagy az ifjak körére (EJL I, 176). Ugyanebben a levelében szólt a Vahot Imrével történt zempléni találkozásáról, akivel a helyi megyegyűlésre is elmentek; illetve sajnálkozott, hogy búcsú nélkül váltak el: „Imrének búcsúpát sem nyújthaték, nem tudom, mint történék, hogy őszve nem találkozánk, – tehát most nyújtom azt” (Uo., 175).

⁴⁵ Uo., 176.

⁴⁶ A *Nemzeti Almanach* 1841. november végén jelent meg, (amiről a *Pesti Hírlap* is beszámolt november 24-i számában), míg az *Emlény* 1841. december 25-én (a *Pesti Hírlap* november 24-i lapszámában december elejére ígérte, de csak 25-én számolt be az aznapi megjelenésről – 103. sz., 868). A későbbiek fényében némi pikantériával bír, hogy az *Almanach* címképen Bajza, az *Emlény*en pedig Kossuth arcképe jelent meg.

Nem rád – a' főkörtőre tár: / Ilám' szerelme tiszta, hív, / Lángcsókja csak lángcsókra vár.”). Ez Szemerét rossz színben tüntethette fel az úri körökben – különösen e körök hölgyolvasói szemében.

A bizonytalanság hónapjai – úton az Óvás felé, távolodás Erdélyitől

A csalódottság készítette Szemerét megszólalásra: Erdélyi felé szúrt először, az *Athenaeum* hasábjain téve *Nyilatkozást*.⁴⁷ Mint láttuk, Szemere és Erdélyi között nagyon hamar baráti kapcsolat alakult, amit a búcsúformulák is igazolnak.⁴⁸ Szemere számára a barátság fontos dolog, és a (vélt) barátban való csalódás mélyen elkeserítette. Épp Erdélyinek írva, Bajza kapcsán jegyezte meg: „Csalatkozni azokban kiket szeretünk s kiktől szerettetni véltük magunkat felette kínosan esik.”⁴⁹ Szemere a megbántottság feszült hónapjaiban is utalt barátságukra és az annak elvesztésén érzett fájdalmára: „önök eránt nagyobb ragaszkodással kétlem viseltetett e valaki.”⁵⁰ Majd évekkel később, a kapcsolat visszaépítése idején is így emlékezett: „bizony azon ragaszkodás mint egyszer másszor mutattam ön eránt, nem vólt hazugság.”⁵¹

Szemere a *Nyilatkozás* első soraiban rögzítette csalódását a barátban,⁵² majd a továbbiakban a késleltetés és az ismétlés retorikai eszközeivel élve, nemcsak az Erdélyi iránti (vélt) barátságát hangsúlyozta, hanem némileg épp az Erdélyi által felrótt túlbujánzó stílust is alkalmazta a hatás növelése érdekében. Majd a zárósorokban jött maga a tényleges manifesztáció:

Erdélyi barátom tehát érzékenyen sérté meg írói becsületemet, 's nem állhatom meg, hogy azt el ne panaszoljam a' Nemzeti Almanach' tisztelt olvasóinak. Ugyan is több vereszeteket tevék le kezeinél, mindnyáját hallhatatlanságra [!] számolható sorokban, azon barátságos kéréssel, hogy ha közölök némellyeket felsőbb hatalom, másokat a' bíráló választmány leendene kegyes ebrúdon elútasítani az Almanach' szinpadáról, azon esetben, nehogy sűgői csekély szerepre kárhoztassam, irigyen néző a' hősi szerepekben díszelgőkre, hogy azon esetben mondom, tiltsa ki az Almanachból, kebelébe a' bíráló tagok' védő sasszárnyai alatt ökörszemként becsússzandhatott egykét kiseded epigrammaimat is. Sejtésem teljesült: Bűnös és béna néhány szülőtteimet hatalmas karok röpíték alá de rupe Tarpeja, csupán egyetlen epigrammácska maradván életben minorennis Fabiusként, 's ezen egyet olly szíves kérésem' ellenére az én Erdélyim vezeté föl az almanachi fényes érdemes családba – kályhafűtőül.⁵³

⁴⁷ *Athenaeum*, 1842, I/6. sz., 96.

⁴⁸ Erdélyi a „barátja”, míg Szemere a „szerető barátja” (és annak rövidített variánsai) formulákat használta.

⁴⁹ Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. február 20. = EJL I, 153.

⁵⁰ Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, bizonytalan datálású, 1842 áprilisi levél = EJL I, 196.

⁵¹ Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1847. március 24. = EJL I, 302.

⁵² „Erdélyi János barátom, kit mivel szeretek, szerettetni is véltem általa, fejét homokba rejtő struczként” viselkedett” (*Athenaeum*, 1842, I/6. sz., 96).

⁵³ *Uo.* A Szemere által remélt *Késő fájdalom* kapcsán már korábban utaltam az ellentétes utasításokra.

A baráttól elszenvedett sérelem és tapintatlanság már a zsebkönyvek megjelenése előtt megnyilvánult, amikor Erdélyi (a sógorával, Vachott Sándorral tett 1841 október–november környéki⁵⁴ látogatása során) azzal biztatta Szemerét, hogy majd jönnek jó darabjai az *Emlény*ben. Majd Szemere kérdésére: „de azok már bizonyosan fognak adatni? különös hangon löké el mintegy magától, milly gyermekes örömmel tevé azon perczben hozzá »De jó most tőlem sok minden az Almanachban, még népdalok is.«⁵⁵ Ez azt sejteti, hogy Szemere előzetesen ugyan tisztában volt az *Almanach* szűkös tartalmával, de annak megjelenésekor, minden rossz érzése ellenére sem kívánt felszólalni, bízva a jobb fejleményben. Látva azonban az *Emlény* kötetét, addigi csalódottsága keserűségbe fordult és dühöt váltott ki. Már nemcsak tapintatlanságnak, hanem szándékos rosszindulatnak érezte a történeteket.

Nyilvános fellépésének megvolt a ritmusa. Az *Athenaeumbeli Nyilatkozást*, amely a csalódás hirtelen megnyilvánulása volt, és az *Almanachra*, azon keresztül Erdélyire vonatkozott, két, Erdélyihez írt (elveszett) levél követte, amelyek feltehetően 1842 januárjában, de legkésőbb február elején születtek. Ezekben Szemere Erdélyin keresztül kért felvilágosítást Garaytól, ezúttal az *Emlény* kapcsán. Csakhogy az addig szívélyes és lelkes levelezőpartner Erdélyi (és így Garay is) néma maradt.⁵⁶ Ezt követően február folyamán született Szemerétől az *Óvás* első változata, majd az az Erdélyinek írt, de el nem küldött töredékes levél, amelyet T. Erdélyi Ilona 1843 decemberére valószínűsített.

Intermezzo I. – egy fontos (el nem küldött) levél pontos(abb) datálása

T. Erdélyi Ilona is bizonytalan volt a levél datálása kapcsán, maga is két lehetőséget vetett fel: 1842-t, illetve 1843 decemberét. T. Erdélyi a Kazinczy–Erdélyi-kapcsolat alapján vizsgálta az időpontot, de helyes belátásra Erdélyi és Szemere viszonya alapján juthatunk. Az 1843 decemberi feltételezés Szemere az Erdélyinek Kazinczy Gáborhoz írt (elveszett) levelére tett hivatkozásai alapján történt. T. Erdélyi Ilona szerint „Erdélyi Kazinczy Gáborhoz négyéves hallgatás után 1843 októberében küldte első levelét, tehát erről a levélről írhatott Szemere”.⁵⁷ Kazinczy egy 1843. december 3-i, Erdélyinek

⁵⁴ Vachott Sándor 1841 „októberének végén Erdélyi Jánossal az Ung megyei Nagykaposra utaztak, hogy részt vegyenek az édesanya temetésén. Onnan a sárospataki kollégiumot keresték fel, végül Berettón Kazinczy Gábor”. Ennek során tettek kitérőt Szemere Miklóshoz Lasztócra. T. ERDÉLYI Ilona, *Egy reformkori család a magyar irodalomban*, It, 87(2006), 3. sz., 364.

⁵⁵ Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1843 december [?] = EJL I. 195.

⁵⁶ Erdélyinek szóló levelében: „fölvilágosítást kért, s azon esetben megnyugvást ígért két levelemet, még csak válaszra sem tartá méltónak”, majd alább: „képzelteti ön, s két levelemből láthatta hogy nem örömet tevé e lépést”. Uo., 196, 197. A Garay ellen intézett *Óvás*ban: „Fölvilágosítást kértem levélben felőle, ’s im az hallgató dolyffel tagadtatik meg! Még egyszer tevék próbát, ’s talán kellenél túl is szerénykedő levéllel, nyilvánitva megnyugvásomat, ha ok adatik elő; de ujra az előbbi szerencsével.” SZEMERE Miklós, *Óvás Garaynak, mint ezévi Emlényszerkesztőnek kényuracscai tréfája ellen* 2. (A Pesti Hírlap 1842 nyarán szétküldött melléklete, amelynek időpontja ismeretlen.) [A továbbiakban: *Óvás*.]

⁵⁷ EJL I. 429–430.

szóló levelében így szól: „Négy éve annak, mióta minden levelezéssel, mely távolról iralmi [!] viszonyokra emlékeztethetne, fölhyagytam, s nem fájt, hogy elhallgatásom megtörését senki nem kísérle. Nem az iralomtól [!] távozám el, de el embereitől vagy is, hogy igazságtalan ne legyek: kezelőitől.”⁵⁸ T. Erdélyi Ilona ezt vélte a hosszú hallgatás utáni első Erdélyihez írt Kazinczy-levelének. Ebben az is szerepet játszott, hogy az utolsó levélnyom Erdélyi és Kazinczy között 1839 végére vagy 1840 elejére datálható,⁵⁹ ezért T. Erdélyi Ilona azt olvasta ki ebből, hogy Kazinczy (aki, megfáradva a korábbi küzdelmekben, Pesttel együtt nemcsak az irodalmat hagyta el az évtized fordulóján, hanem az e törekvéseiben társként sokáig mellette álló Erdélyit is)⁶⁰ csak 1843. december 3-án küldte első (válasz)levelét az egykori barátnak. A T. Erdélyi Ilona által 1843 októberére feltételezett, Kazinczyhoz küldött Erdélyi-level Szemeréhez is eljutott („[m]últ hó 7-én levém önnek Gáborhoz írt levelét”).⁶¹ De ez a levél elveszett, amelynek eltűnését az is magyarázhatja, hogy az a teljes szövegével került Szemeréhez, és a rá nézve sértő kijelentések miatt könnyen válhatott ekkor vagy később az enyészet martalékává.

Véleményem szerint Szemere Erdélyinek szánt levele nem 1843 decemberében, hanem 1842 áprilisában született. Hihetetlen ugyanis, hogy az ezekben a hónapokban feltörő indulat, amely az 1842 nyarán megjelenő *Óvás* soraiból majd áradni fog (és néhol szövegszerűen, máshol tartalmilag egyezik a levél textusával), bő másfél évvel később is hasonló hófokon égett volna. Továbbá a levél nyitósorai a közelmúltbeli találkozás emlékét idézik, amely Erdélyinek a fentebb említett, Vachott Sándorral tett látogatása lehetett.⁶² Ezt megelőzően Szemere és Erdélyi között hideg időben történt látogatásra nem találtam életrajzi adatot.

Az 1842-es évet illetően döntő érv Szemere utalása az életkorára: „midőn így, negyven felé közelgő vén fráter”-ként jellemezte magát. Szemere 1802. június 17-én született Lasztócon, azaz 1842 tavaszán valóban negyven felé közelgő férfiember volt. A helyzetet bonyolítja, hogy Szemere születési éve kapcsán komoly a bizonytalanság.⁶³ Ugyanis maga Szemere, egy későbbi, Erdélyinek szóló levelében – Perényi József közlése alapján – 1804-et jelölte születési éveként.⁶⁴ A Szemeréről készült életrajzi

⁵⁸ Kazinczy Gábor levele Erdélyi Jánosnak, 1843. december 3. = *Uo.*, 197.

⁵⁹ A levél főszövege: *Uo.*, 99–101. Magyarázó szövege: *Uo.*, 398–399.

⁶⁰ Az Ifjú Magyarország mozgalomról lásd bővebben pl. T. ERDÉLYI Ilona, *Az ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, Bp., Akadémiai, 1965 (Irodalomtörténeti Füzetek 48). – FENYŐ István, *Valóságábrázolás és eszményítés: Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1830-1842*, Bp., Akadémiai, 1990 (Irodalomtudomány és Kritika), 451–474. – T. ERDÉLYI, *Erdélyi János... i. m.*, 59–68.

⁶¹ Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1843 december [?] = EJL I, 195.

⁶² „[v]egye ön szavaimat, utolsókat önhöz, olly higgadt elmével, minővel azokat én írom, s képzelje magát kandallómhoz, hol dévajon hímezetlen beszélünk” *Uo.*

⁶³ Sajnos a lasztóci ref. anyakönyv másodpéldánya csak 1869-től áll rendelkezésre, így hivatalos dokumentum nem segíti a bizonyítást (vö. <http://www.bazleveltar.hu/download.php?view.2684>, utolsó megtekintés: 2020. augusztus 10.).

⁶⁴ „Ergo, születtem 1804. jun. 17-én itt e tót falúban.” A kézirat hiányában, Perényi József közlésétl. PERÉNYI, *Szemere Mikós... i. m.*, 159–162. Perényi nemcsak életrajzának írója, hanem a 20. század

megemlékezések⁶⁵ (nem sokkal halála után) 1802. június 17-ére illesztették születése napját – elsősorban veje, a költő összegyűjtött munkáit sajtó alá rendező, a hagyatékkal bíró Payzos Andor közlése alapján. Ez vált mára ismét elfogadottá.⁶⁶

Közvetett érvek lehetnek még a levél 1842-es datálása mellett, hogy ezekben a hónapokban még volt realitása a Szemerét fenyegető letartóztatásnak (erről később szólok), amire utalást tett; ugyanakkor a levélben nem hivatkozott tiltakozásának tényleges megjelenésére, az azt befogadó *Pesti Hírlapra*, holott ez a Garay elleni *Óvás* végső, szétküldött változatának, majd a konfliktus utóéletének egyik fontos eleme lett. A levélfogalmazvány csakis az *Óvás* nyilvánosságra kerülése előtt szülehetett.

A hónap megállapítása kapcsán segíthet, hogy Szemerének *Az ifjú búja* című verse a 1842. március 2-án még megjelent a *Regélő Pesti Divatlapban*,⁶⁷ ami egy elfajuló vita esetén képtelenség lett volna. A vers közlése a békülés felé mutató gesztus, kompenzáció lehetett – elsősorban Erdélyi felől, aki a divatlap *Regélő* részének a szerkesztője volt. Valószínű, hogy ezekben a napokban érkezett a szerkesztőségbe Szemere tiltakozásának első változata. Ez az egybeesés – bár véletlen volt – válhatta ki Erdélyi haragját, szokatlan indulatát egyrészt a Kazinczy Gábornak (ez alapján 1842. március 7-én) küldött, másrészt egy későbbi, Szemeréhez írt levelében.

Az Óvás követlen előzményei – Erdélyi és Szemere kapcsolata megromlik

Az el nem küldött Szemere-levél időbeli áthelyezésének fontos következményei vannak. Egyrészt, Kazinczy és Erdélyi kapcsolattörténetében: a megszakadt baráti viszony, de legalábbis a szüneteltetett levelezésük már 1842 tavaszától helyreállni látszik. Másrészt a levél szövege a konfliktus lényegét érinti. Szemere ugyanis (a későbbi nyilvános megszólalásait is figyelembe véve) egyedül itt hozta fel érvként, hogy Garay szűkkeblű kiadói gesztusa, azaz a csiklandós *Az úrfi* társak nélküli közlése mekkora veszéllyel

elején a Szemere levelezések szorgalmas közlője is volt. Közlései azonban a felületes rögzítés vagy az önkényes kihagyások miatt gyakran hibásak. Könnyen megeshet, hogy a születési dátum e hibás olvasata indította el az alábbi lavinát. Ugyanakkor meglepő, hogy a keltezetlen levél nem szerepel Erdélyi János levelezésköteteiben.

⁶⁵ Pl. PAYZOS, *i. m.*, IV. – TÓTH, *i. m.*, 167. – PERÉNYI, *Szemere Miklós életrajza, i. m.*, 10. – SZINNYEI, *i. m.*, 674.

⁶⁶ Ennek ellenére a századforduló nagy lexikonjai (a Pallas és a Révai) átváltottak 1804-re (*A Pallas Nagy Lexikona* XV., Bp., A Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1897, 559. – *Révai Nagy Lexikona* XVII., Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1925, 490), hogy aztán ezt ismételve Fenyő István a 20. század legnagyobb magyar irodalomtörténeti szintézisében, *A magyar irodalom története* harmadik kötetében (Bp., Akadémiai, 1978, 726), sőt Tompa Mihály levelezésének Fontes kiadásában is (Az adat: TML II. 584). Ekkor egymás mellett élt a két adat (az Erdélyi-levelezés Fontes kiadásában – két, illetve négy évvel a hasonló Tompa kiadás előtt! – T. Erdélyi Ilona helyesen, 1802-t jelölte), majd mára a mértékadó irodalomtörténeti, életrajzi hivatkozások (pl. az *Arany János Összes Művei* kritikai kiadás levelezéskötetei, a *Magyar Életrajzi Lexikon* II., Bp., Akadémiai, 1982, 743 vagy az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*) ismét visszatértek az 1802-es évhez.

⁶⁷ *Regélő Pesti Divatlap* 1842, 18. sz., 141. (a *Divatlap* *Regélő* részében)

járt a személyére nézve. A nagy tekintélyű, kiterjedt rokonsági kapcsolatban álló, őseit egészen a Huba nemzetségig visszavezető Szemere család tagjaként nevetségessé vált a helyi úri társaság előtt. Az országos pletykák gyorsan elenyésztek, de a helyi szóbeszéd és annak alapján a helyi stig mák gyakran egész életére elkísérhették az óvatlan embert. Szemere Miklós becsülete, a helyi társasági életben elfoglalt pozíciója került veszélybe azzal, hogy a már széles körben beharangozott művek helyett csak a szemtelen *Az úrfi* látott napvilágot. A szépirodalom országos színpadára vágyó Szemere helyi, morális összeomlása fenyegetett: komolytalan, nagyot mondó ember, tehetségtelen költő, hiszen az általa jelzett négy verse közül csak egy jelent meg. Ráadásul olyan, amelyik erkölcsében piszkálja, illetve leszólja az úri hölgyeket:

ismeri-e ön édes Jancsim, azon nevetségesen boszontó [!] helyzetet, melybe illy Garaÿ-tett miatt, in partibus jóni kénytelen gyakran a szegény versfirkáló? Nehezen! mert ön első föllépésétől óta [!] tapssal fogadtatott. Kérdés tétetik, jöend e valami tőlem az emlényben? Föl se tévén, hogy meg csalattassam, említem a 4 darabot. S íme a könyvel együtt előrobog az 'Urfi' magánosan, s nőink fogalma szerént, (mert mit tudják ők, mi az objectív költészet?) kik azt vélik, hogy benn Szemere Miklós rejtezik, in effigie – *illetlen* zekében. – Olvastatik, a fiatal ludacs kák között sugdosás történik, egy félmágnás nő orrot fintorít, egy egészvér donna (hűven adom szóról szóra, mi velem történt Kazinczy jelenlétében) elharapott mosoly után, nobel komolysággal kezdi szemembe dicsérni a darabot sat. – Mind ez *el nem marad* ugyan, magam is számolék e darab miatt reá, de *szelídítették* ha a többi is meg jelen.⁶⁸

Ez az előítéletes közeg könnyen azonosította szerzőjét a művével.⁶⁹ A viccelődésre mindig kész, humoros és anekdotikus történetek tömegét produkáló Szemerének az egyik legfőbb kedvtelése volt vendégeket fogadni és vendégségbe járni. Az itt elcsattanó tréfák kacagtatóak, de ha ezek országos nyilvánosságot nyerve kikerülnek ebből a kontextusból, akkor már sértők: a humor tárgyára és forrására nézve is lejáratóak. Mindez a személyes tekintély és az addigi életmód lerombolásával fenyegetett. Az énkifejezés gesztusa *Az urfi* révén olyan személyiségként tüntethette fel Szemerét, aki nemkívánatosá válhatott a reflektálatlan zempléni nemesi társadalom – főleg – hölgyköreiben. Ez magas szintű önmonitorozásra kényszerítette Szemerét, hiszen számára fontosabb volt a megfelelő benyomás kialakítása, mint a versben megnyilvánuló irreleváns én, azaz a vers megjelenése.⁷⁰

Szemerének a tartalom ellenére is még baráti hangvételt sugárzó sorai azt jelzik, hogy a sértést Garaynak tulajdonította. Garay volt az, aki a személyes találkozáskor

⁶⁸ Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1843 december [?] = EJL I, 196.

⁶⁹ A Brassai Sámuellel 1861–62-ben folytatott polémiája során Szemere még visszatért erre a problémára, több részletben kifejtve nézeteit arról, hogy mennyire különbözhet egymástól a szerző magánélete és a műveiben megjelenő elvek: *Válasz Brassai Ismerettyűjére*, Sárospatak, 1862. Erről bővebben szól SZAJBÉLY, *i. m.*, 273.

⁷⁰ Vö. BODROGI Ferenc Máté, *Széchenyi István és a gentlemanek nyelve*, It, 92(2011), 2. sz., 150–176.

leggyöngébbnek ítélt költeményt közölte, miközben az általa is jobbnak tartott hármat kihagyta. S mindezt úgy, hogy erről nem tudósította Szemerét, nem adta meg az esélyt, hogy ez esetben azt az egyet is visszavegye. Nagyon hasonló a szituáció ahhoz, mint ami ellen az *Almanach* esetében is tiltakozott. Míg a barátinak érzett és tekintett Erdélyivel szemben egy rövid és humorosnak szánt nyilatkozattal jelentkezett, addig Garayval szemben keményebben lépett fel. Rövid óvás helyett azonban mellékletnyi szöveget fogalmazott, és ezt a *Regélő Pesti Divatlap* mellett kívánta szétküldeni.⁷¹ A lap szerkesztője (Erdélyi János társaként) úgyis az a Garay, aki a legnagyobb sérelmet okozta. Szemere úgy vélte, hogy ennyi lovagiasság és becsület jár neki tőle, tőlük. Csakhogy Garay épp az „erkölcsi becsérzetre” hivatkozva zárkózott el az *Óvás* szétküldésétől.⁷² Szemere ezután a *Regélő Pesti Divatlap* egyik szakmai és piaci konkurensénél, az *Athenaeum*nál jelentkezett, de ott is elutasításra talált, „bár a házigazdának bűne nélkül”, amint az *Óvás*ban majd említi.⁷³

Időközben Szemere (több ízben is jelezve, hogy a *Regélő Pesti Divatlap*tól visszaküldött tiltakozás után)⁷⁴ levelet kapott Erdélyitől, amelyben nyilvános felszólalása esetén „egy szóvali összeromboltatása”-val fenyegeti(k) meg. Az üzenetet egyértelműen Garay támadásának minősítette, Erdélyit mindössze szócsövének tekintette: erről „a levélnek többes számban szólása minden kétséget eloszlat”⁷⁵. Azt az egy szót azonban hiába várta, remélte Szemere, abban a hitben, hogy egyrészt az a kiadás körülményeire vonatkozhat, másrészt annak teljes meggyőződésével, hogy Garay méltatlan eljárását semmi sem mentheti. Bármit is mond Garay, az visszafordítható rá. Ezt Garay is tudhatta, így az Erdélyin keresztül küldött fenyegetés csak üres szólam, ami tiszteletlenségét, rosszindulatát, dölyfös packázását csak még jobban demonstrálja. Ez a Garaynak tulajdonított fenyegetés minden ezt követő Szemere általi megszólalás kiemelt eleme volt, és az *Óvás* megjelenésének fő érve lett.

⁷¹ Úgy látszik, ez is visszatérő motívum Brassai kapcsán: az ellene írt könyvecskéjét (*Válasz Brassai Ismerettyűjére*) Arany csak hosszas tépelődés után illesztette a *Szépirodalmi Figyelő* példányai mellé, amit ekkorra már Szemere saját, jelentős költségén számos helyre szétküldött: „Halason [...] találtam a »Választ« – nagy csodálkozásomra a Figyelő mellett jöttek, holott én ugyanazon számot itthon már megkaptam volt nélküle” (PERÉNYI József, *Szász Károlynak Szemere Miklóshoz intézett levelei [1860–1877]*, ItK, 40[1930], 1. sz., 102). Ezt követően, néhány évre, Arannyal is hűvössé vált Szemere viszonya.

⁷² *Óvás*, i. m., 2.

⁷³ Uo. Bajza tartózkodásának nem találtam bizonyítható okát, így csak feltételezem, hogy a korábbi évek irodalmi polémiai, amelyekbe olykor véletlenül sodródott bele, majd a felek céltáblájává vált (pl. Vahot Imre és Kuthy Lajos vitája 1841 elején), nem voltak kedvére. Esetleg az is lehet, hogy mivel Szemere az *Óvás* egyik mottójának Bajza-idézetet választott, amelyben a szerkesztői felelősségre utalt, az *Athenaeum* melletti szétküldés a lap álláspontjaként jelenítette volna meg az *Óvást*. Ez persze nem esett volna rosszul Szemerének: saját nézetei támaszaként tűnt volna föl az *Athenaeum* tekintélye, de 1842 első felében még jó viszony volt a két lap között, ellentétben 1842 második felével, amikor a *Regélő Pesti Divatlap* nem mulasztott el alkalmat, hogy szúrjon egyet az *Athenaeum*on, és viszont.

⁷⁴ *Óvás*, i. m., 3.; *Válasz Vachot Imre úrnak*, *Athenaeum*, 1842, II. 68. sz., 542; *Garay szerkesztői nyilatkozatára s -rk- urnak*, *Athenaeum*, 1843, I. 1. sz., 50.

⁷⁵ *Athenaeum* 1843, I. 1. sz., 50. Szemere lábjegyzetes megjegyzése.

A valóság az, hogy ez a fenyegetés nem Garay, hanem Erdélyi gesztusa volt. Szemerének az ellene irányuló *Nyilatkozása* csalódással töltötte el, ami a hálátlanság felett érzett fájdalommal, keserűséggé akkor vált, amikor az említett Szemere-vers közléséhez közel (március elején) a szerkesztőségbe érkezett az *Óvás* első változata. Ezt igazolja a fentebb említett, Kazinczy Gábornak írt, ezáltal 1842. március 7-ére datálható Erdélyi-levél, amelyben lesújtó véleménnyel volt egykori barátjáról: „csekélység miatt gyalázatosan, aljasul, nevetlenül, rosszabbul mint gondolható, s tovább menve a gondatlanságnál” viselte magát.⁷⁶ 1842. márciusában súlyos csapás érte Erdélyit: lánya születését követően pár nappal, március 15-én a gyermekágyi láz elvitte rajongásig szeretett feleségét. Ez a tragédia kicsinyessé, gyermekien hisztérikussá festette Szemere gesztusait Erdélyi szemében, miközben Erdélyi még nem tudhatott a neki el nem küldött pár héttel későbbi Szemere-levélben kifejtett valódi okokról: a zempléni úri világ reakciójáról. Így aztán az elkeseredett Erdélyi alapvetően a maga véleményét rögzít(h)ette az elveszett, indulatokat gerjesztő levélben, bár a többes számú alakot használva, óhatatlanul Garay felé terelte Szemere haragját. Nem lehetett ez szándékos, bár annak sem találtam nyomát, hogy később tisztázták-e Szemerével ezt a félreértést.

Az általam Erdélyinek tulajdonított „egy szóvali összeromboltatást” még két mozzanat igazolja: egyrészt Garay őszi *Szerkesztői nyilatkozata*, amelyben majd a baráttól elszenvedett második méltatlan és igazságtalan sértésre hivatkozott;⁷⁷ továbbá egy Kolosy Józseftől származó, 1844-ben Erdélyinek küldött válaszlevél, amelyben Kolosy kitért Erdélyi (szintén elveszett) 1842 tavaszán hozzá írt soraira. A megfogalmazás körülményes, néhol homályos, olykor a központozás okoz értelmezésbeli bizonytalanságokat, de a szövegtartalom egyértelmű:

én az egész neheztelés eredetéről, folyamatjáról, és későbbi kifejlődéséből azt látom, hogy Ön kedves nőjének vesztését éppen azon időbe jelenté Miklósnak, midőn az irodalom pályáján, Garay és Ön ellen is kiütött a haború, s éppen ezen Levélbe írta ön, hogy Miklóst csak egy szava is Önnek halgatásra kényszerítvén le győzött leend. [...] Szemere Miklósnál igen nagy részvétre nem számíthatván, a különben mélyen érzett veszteséget, csak röviden, s talán nem olly móddal adá elő, mint olyannak adta volna, kivel soha összeütközésbe nem vólt, sőt szives részvéte felől biztos lehete, s ezt Jantsi fiam is olvasván, nem vévén hozzá az akkori küzdések közti állást, átalában könnyen oda vetetnek találta.⁷⁸

Az Erdélyit ért trauma mégoly halk említése is okozhatta, hogy Szemere a fenyegető levél tartalmát (a többes számú megfogalmazás miatt) Garaynak tulajdonította, illetve csak ezt a fenyegetést hallotta ki belőle, más részeit alig érzékelve, azokra nem

⁷⁶ Maga Szemere idézte ezeket a kezébe jutott levélből az Erdélyihez küldendő levélvázlatban: EJL I, 195.

⁷⁷ „engem most már másodsor olly méltatlanul 's barátjai' egyikét olly igazságtalanul 's bántólag meg-rohanja” *Szerkesztői nyilatkozat*, Regélő Pesti Divatlap, 1842, 99. sz., 1168.

⁷⁸ Kolosy József levele Erdélyi Jánosnak, 1844. március 8. = EJL I, 213, 214.

reflektálva. Szemere kegyelete (és a még őrzött barátság emléke) abban mutatkozott meg, hogy az általam 1842 április elejére átdatált levelét nem küldte el, illetve az ezt követő megszólalásaiban (például az *Óvás*ban) Erdélyire és a hozzá kapcsolható sérelmekre nem tett többé utalást.

Intermezzo II. – Szemere és Kossuth Lajos kapcsolata

Az elutasítások után (*Regélő Pesti Divatlap, Athenaeum*) Kossuth *Pesti Hírlapja* karolta fel Szemere óvását⁷⁹ és küldte szét az országban (ahogy Szemere írja: 4750 példányban). Kossuth helyzete rendkívül kényes. Rokoni szálak kötötték Erdélyihez,⁸⁰ és régi ismeretség fűzte Szemeréhez.⁸¹ Szemere számára hízelgő volt a kapcsolat az országos hírű, a liberális, nemzeti táborban mártírnak tekintett, a közelmúltban szabadult Kossuthal.

Első találkozásuk pontos adatát nem ismerem, de a közel nyolc év távollét után Zemplén megyébe 1840 júniusában visszatérő Kossuth tiszteletére adott sátoraljaújhelyi díszebéd⁸² – ha addig nem – nagyszerű alkalmat kínálhatott erre. Innentől kezdve folyamatos a kapcsolattartás. Csupán két Kossuth-level maradt fenn ezekből az évekből, de azok hangneme, intimitása⁸³ a baráti viszony elmélyülését tükrözi. Az 1840-es évek elején a levelek és gesztusok tanúsága szerint Kossuth gyakran tett

⁷⁹ Amely „a P. Hírlap’ mellékleteül szánva épen nem vala, ’s csupán a’ kénytelenség választatja vele ez asylyt” *Óvás, i. m.*, 2. Tanulságos az asylum értelmezése: az ártatlanul üldözöttek az emberi hatalom erőszakoskodása elől az isteneknél, az istenek templomaiban kerestek és találtak menedéket, amelyek iránt a legerőszakosabb ember is tisztelettel viseltetett. Metaforikus ebbe a kontextusba helyezni Kossuthot és a *Pesti Hírlapot*. *Ókori Lexikon. I.*, szerk. PECZ Vilmos, Bp., Franklin Társulat, 1902, 261.

⁸⁰ Kossuth Erdélyi feleségének, Vachott Kornéliának volt az unokabátyja (a hamar árvaságra jutott Kornélia Kossuth anyjánál lakott és nevelkedett a harmincas években). Mint láttuk, Kossuth 1841-ben, a frissen induló *Pesti Hírlap*nál alkalmazni is kívánta az új házasság és jövedelem után néző Erdélyit. A terv végül nem valósult meg.

⁸¹ A Zemplén megyei közéletben vagy a sátoraljaújhelyi kaszinóban már korábban is találkozhattak, erre utal Kossuth 1840-es levele Szemeréhez. Már ebben is érezhető a baráti viszony, a megszólítás („Édes Miklósom!”) és a tegező modalitás alapján: „legyen szabad kérnem, hogy szólítsuk egymást, barátok, a barátság szavával s hagyjuk a harmadik személyt azoknak, kiknél hiányzik a barátságról ama fogalom, melly barátunkat harmadik személynek nem hagyja tekintenünk” (KLÖM VII, 640).

⁸² „A hazalátogató Kossuthot ellenzéki barátai hetvenszemélyes, Lónyay Gábor és Soós János által adott díszebéden köszöntötték” Sátoraljaújhelyen (KLÖM VII, 634.). A résztvevők köréről nincs pontos adat, de az Újhely közelében lakó Szemere jelenléte nagyon valószínűsíthető. Ezt a feltételezést erősíti, hogy két héten belül Szemere két (mára elveszett) levéllel kereste fel a Parádon pihenő Kossuthot, benne – szokása szerint – kérésekkel, illetve a nagy tekintélyű rokonával, Szemere Pállal való kontaktus lehetőségét megpendítve, amelyekre Kossuth 1840. július 13-án válaszolt (*Uo.*, 640–643). Ezek tűnnek első levélváltásuknak.

⁸³ Kossuth második levelében (1840. november 27.) – amely reagálás arra, hogy Szemere Pestre küldött epigrammái célba juttatását kérte tőle, illetve vadászszikereit mesélte el – Kossuth beszámolt anyagi nehézségeiről („pénzem nincs”) és házassági tervéről Meszlényi Terézszel. Majd megróttá Szemerét, hogy „[p]olitikai életetekről semmit sem írsz. Ti hanyagok vagytok barátom, pedig olyan napokat élünk, mellyekben circumit leo rugiens, quaerrens quem devoret” (*Uo.*, 663).

kisebb-nagyobb szívességet Szemerének.⁸⁴ A korábbiakból láthattuk, hogy Szemere viszonylag hamar kötött barátságot ezekben az években – látóköre, kapcsolatrendszere rendkívül kitágult, de ezek az új viszonyok gyakran mutatnak hullámlást. Kossuth azon kevesek közé tartozott, akinek személyéhez és politikai felfogásához Szemere élete végéig hű maradt.⁸⁵

Holott, 1841-ben a *Pesti Hírlap*ot szerkesztő Kossuth indiszkrétciója akár meg is ronthatta volna barátságukat. Szemerének Ostorozdy álnév alatt írt rövid zempléni tudósítása (amely a helyi, kormánypárti megyei tisztségviselők visszaéléseire utalt)⁸⁶ hírlapi vitát kavart a pozsonyi *Századunk* hasábjain először szintén álnév alatt (Zemplényi) fellépő Karove András és Kossuth között.⁸⁷ Szemere eredetileg Kossuthra bízta a beszámolója közlését (de álnév alatt!), aki Szemere megkérdése nélkül előbb sejteni engedte szerzőségét,⁸⁸ majd Karove fenyegetésére és nyomására fel is szólította lapjában Szemerét, hogy fedje fel személyét, és bizonyítsa állításait.⁸⁹ A vármegyei szinten közismert esetek országos publicitása, kínos, nehezen igazolható szituációba sodorták Szemerét, akire a *Mixtura* gúnyolódásai miatt amúgy is neheztelt a helyi kormánypárti oldal. Attól tartott, hogy perbe fogják.⁹⁰ Szemere már aláírt válaszában

⁸⁴ 1840 nyarán Kossuth pesti szálláshelyet foglalt Szemere és társai tervezett látogatásakor: „[n]agy nehezen tudtam kettőtök számára nem két (amint parancsolád), hanem csak egy szobát kapni s fizettem reá öt ezüst forintot. Evvel tehát adósom vagy, édes Miklósom” (Uo., 641). Majd 1842-ben (egy Barkassy Imréhez írott Szemere levélből derül ki) sorsjátékon nyert pénzének átvételével és lapok előfizetésével bízta meg Kossuthot: „múltkori nyereségemet fölvéven Kossuthoz légy szíves küldeni azt. Kénytelen vagyok ezt tenni, annyira kifogyott erszényem, hogy Garay-Szemere pöröm ’s folyóirataim, Athenaeum, Regélő ’s a’ Pesti Hírlap félévi árakra egyedül azon summát fordíthatom” (GÁLOS Rezső, *Szemere Miklós kiadatlan leveleiből*, ItK, 50[1940], 2. sz., 183).

⁸⁵ Szemere élete tele van anekdotikus mozzanatokkal, amelyek Kossuthhoz is kapcsolódnak, például idős korában, 1874-ben felkereste az emigrációban élő barátját (lásd PERÉNYI, *Szemere Miklós életrajza, i. m.*, 78) vagy 1871-ben függetlenségi jelöltként (először és utoljára) sorompóba állt a képviselő választáson – Deák Ferencsel szemben. Ez nem igényelt aktív politikai megnyilvánulást vagy korteskedést, mindössze demonstrációt jelentett a részéről saját és Kossuth elvei mellett, egyúttal a jogfeladásnak tekintett 1867-es kompromisszum elutasítását (Uo., 77).

⁸⁶ *Pesti Hírlap*, 1841, 33. sz., 270.

⁸⁷ *Századunk*, 1841, 41. sz., 310–312, majd nevének aláírásával, Karove egy második megszólalása: Uo., 1841, 57. sz., 434–437.

⁸⁸ Kossuth jelentősen megrövidítve, a lényegét kihámozva közölte Szemere beszámolóját az áprilisi lapszámban, ami elé rövid szerkesztői felvezetést írt: „egy epigrammaticus zemplényi barátunk, olly levéllel adja tudunkra [a helyi visszaéléseket], mellynek hangja a’ hajdan hires ’Mixtura’ reminiscentiáit költi fel” (*Pesti Hírlap*, 1841, 33. sz., 269).

⁸⁹ *Pesti Hírlap*, 1841, 42. sz., 352.

⁹⁰ Erdélyinek panasolta el félelmét és tőle kért segítséget: „[i]me ezért van szükségem *compulsoriumra* édes Jancsim s kérem, küldje *minél előbb* s természetesen *nevemre*. Addig nem indulhatok Pestre míg jól el nem rendelék *általa* elébb mindent itthon, s vélle együtt át nem adom Leporellói lajstromomat ki szemelt sz.[olga] bírámknak, E ő don Juansága csínairól. Meg járom ha én maradok sárban, mi nem lehetetlen, mert mit az egész megye tud, azt nem olly könnyü egyszersmind ki sütni is szolgálatban levő tiszt ellen; s ottan hol ennyi kevés jók, s olly sok ármány van. A jók pedig félénkek, eddig senkitől sem nyerhettem bizonyítványt, ellenben *compulsorium által kényszerítve, kimenthetők* ugymond” (Szemere

ígérte az igazolásokat, majd hamarosan jelezte felküldésüket a szerkesztőségbe.⁹¹ Kossuth illetlenségét Szemere környezete is elítélte.⁹² Egyrészt emiatt válik lényegessé jelen vizsgálódás szempontjából az eset. Szemerének mindig fontos (a legfontosabb!) volt a helyi úri társadalom ítélete, elsősorban azoknak az embereknek a véleménye, akik vagy állandó, mindennapi társasági környezetének, baráti társaságának számítottak, vagy a megye meghatározó, arisztokrata liberális véleményformálói voltak. A kínos helyzetbe – jogi értelemben akár veszélybe is – sodródó Szemere unokaöccsétől, Szemere Bertalantól a pesti (számára tehát országos) véleményről is értesült, amely szintén értetlenül szemlélte Kossuth gesztusát.⁹³ Ez kellő elégtételnek számított Szemere számára.

A máskor oly érzékeny és apróbb sérelmekre is agresszívan reagáló Szemere ezúttal nagyvonalú, megbocsátó: a neheztelésen túl a haragnak semmi nyoma sincs. Ennek az egyik oka az lehetett, hogy ő nem rendelkezett az álnév alá- vagy alá nem írásáról, csak a levél közlését vagy visszatartását bízta Kossuth belátására. A megjelenéssel, majd az arra történő reakcióval pedig új, előzetesen nem tisztázott helyzet állt elő. Továbbá Kossuth személye és lapjának érdeke elsődleges szempont volt Szemere számára, annak bármiféle sérelmén még úgy is felülemelkedett, hogy ő maga került kellemetlen helyzetbe. A kortárs (mindketten 1802-ben születtek), országos hírű politikus és lapszerkesztő baráttal nem akart, nem mert nyilvános vitába szállni, Kossuth indiszkrécióna bocsánatot nyert.

Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. június 9. = EJL I, 166, 421). A későbbi, általam 1842 április elejére datált, szintén Erdélyinek szóló levelében is említést tett erről Szemere: „[h]a ezen, nézetem szerint *való büszkeséget* le tudnám főjtani, úgy most Siskovics nem ülne szégyen széken, s én nem ülendenék (igen hihetőleg:) fogház hűsében” (Uo., 196).

⁹¹ Pesti Hírlap, 1841, 47. sz., 392–393, majd júliusban: „minélfogva eskető-parancs mellett tanuvallatásokat téttem, miknek eredményei állításaimat felesen is bebizonyítják. – Ezen tanuvallatási eredményeket, igazolásom tekintetéből, még jun. 23-kán a szerkesztőségnek megküldöttem” (Pesti Hírlap, 1841, 61. sz., 512).

⁹² „Merre csak jártam azóta, Ujhelyben, Cselejben. sat mindenütt rosszallyák Lajosnak ezen meg gondolatlanságát. Sz.[emere] Berti írja, hogy Pesten sem hagyák helybe azok, kik minden körülményekbe avatvák” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. június 9. = EJL I, 166).

⁹³ „Kossuthtal dolgozban, Gyuri felszólítására, értekezni akartam, de nem lelém hon. Kik ezt tudják, mind rosszallyák. S nem lehet kimenteni. Csaknem nevetséges jámborság egy névtelen ellenében a feletkezetbeli névtelent, téged neved kijelentésére nem felszólítani, de kényszeríteni, s áldozatról beszélni mit ő a barátságának nem tehet. S nem meggondolatlanság-e akkor tenni ezt, midőn 'Mixtúrai reminiscentiákról' beszél, s midőn pör függ fejed felett, s e vigyázatlanság még egy mást húzhat fejedre. S ha igaz mit Kazinczy mond, hogy te rá bíztad neved kitenni vagy nem tenni, – az ő áldozat emlegetését, hősködését vagy don quixotteriának vagy perfidiának tartom. Sajnálva szólok, de így van. Ez esetre vonatkozólag a Jelenkorban egy hosszú naplót, (vezércikk) olvashatsz. S ha szabadságot adál neki nevedhez, minek ez obégatás? ha nem adtál, s ha ő névtelenül elfogadta cikkelyedet, kérhet téged, de nem kötelezhet. Vagy nem érti a szerkesztés abc-jét sem” (Szemere Bertalan levele Szemere Miklóshoz és Györgyhöz 1837–1856, Veszprém, 1908, 34). Szemere Bertalan – Kazinczy Gábor révén – úgy tudta, hogy Szemere Kossuthra bízta, hogy szándéka szerint kirakja-e a nevét, vagy sem.

Az Óvás megjelenése és tartalma

Ennek a kis surlódásnak a következő évben, 1842-ben lett jelentősége, amikor, más lehetőséget nem találva, Szemere Kossuthtól kért segítséget a Garay elleni tiltakozás megjelenésében. Kossuth és Szemere kapcsolata folyamatos volt, és Kossuth most egyenlíthette ki „tartozását”. Támogatását az a nemesi, közös mentalitáshorizont is segíthette, amely még a liberális tábor ikonikus személyében is reflexszerű gesztusokban őrizte a rendi-feudális hagyományt.⁹⁴ Az egy vérből valók szociális és lokális szolidaritása is gyanítható az Óvás befogadásában.

Csakhogy a *Pesti Hírlap* nem divatlap volt, hanem a megújuló politikai sajtó első példája. Célközönsége a tanult, a napi, főleg politikai és társadalmi aktualitások iránt érdeklődő gazdálkodó vagy városban élő nemesi, illetve polgári réteg. A divatlapoktól eltérően a hölgytársadalom sem volt kifejezett célközönsége, nem szórakoztatni akart elsődlegesen (bár a *Fővárosi Újdonságok* rovatot szerkesztő Frankenburg Adolf néhol a bulvár irányába is tett gesztusokat), hanem tájékoztatni, a politikai látókört liberális nézőpontból tágítani, a nyilvánosság fórumaként. Így szépirodalomnak helyet sem adott hasábjain.⁹⁵ Ezért lehetett sokak számára meglepő, hogy Szemere tiltakozása: az Óvás Garaynak, mint ezévi Emlényszerkesztőnek kényuracscai tréfája ellen, a *Pesti Hírlap* példányaihoz csatolva jutott el az olvasókhöz. Meglepő volt ez tartalmi és formai szempontból. Az óvások, tiltakozások ugyan gyakori vendégei voltak ekkoriban akár a divatlapoknak, akár a *Pesti Hírlap*nak, de irodalmi és zsurnáletikai kérdéseket érintő tiltakozásokkal főleg az előbbieket jelentkeztek, egyúttal új színezetet adva ezzel az óvás műfajának.⁹⁶ A *Pesti Hírlap*ban is jelentek meg óvások, például az *Értekező* rovatban asztrológiai témában, illetve az utolsó, hirdetési oldalon, például Goldschmidt és társa a „chemiai ruganyos fenőszíjak” utánzása miatt,⁹⁷ vagy öröklési ügyekben. Irodalmi óvásról ritkán számolt be a lap.⁹⁸ Formai szempontból pedig az volt ritka eset, hogy a *Pesti Hírlap* postai szolgáltatait és előfizetőit felajánlja valaki számára. Csak komoly, közérdekű téma vagy személy esetében csatolt példányaihoz mellékletet a lap, és az utolsó oldalának alján jelezte ezeket a küldeményeket.⁹⁹

⁹⁴ Paraizs Júlia utal ennek a mentalitáshorizontnak és megnyilvánulásának a létezésére: PARAIZS Júlia, „Táblabírói jellemű leczkék”: Egressy Gábor és Kossuth Lajos vitája az 1842-es *Coriolanus*-bemutató tükreben, *ItK*, 119(2015), 1. sz., 108–137.

⁹⁵ KÓKAY, *i. m.*, 669.

⁹⁶ Amint a *Világ* egy helyen kissé meg is róttá Garayt: „G úr az 'óvás' szó valódi értelmét nem tudja, mit egyébiránt egy szépművészeti folyóirat szerkesztőjének korántsem tulajdoníthatni vétekkül, mert e szó a törvénytudomány körébe tartozik; már pedig Non omnia possumus omnes!” (*Világ*, 1842, 64. sz., 524).

⁹⁷ Többször is megjelent az óvás: *Pesti Hírlap*, 1842, 147–149. sz., 385, 396, 406.

⁹⁸ Pl. Kuthy Lajos egy óvása a *Honi Vezérrel* szemben, amely egy már kinyomtatott cikkét a tudta nélkül adta: *Pesti Hírlap*, 1842, 202. sz., 860. De ez sem esztétikai, hanem szerzői jogi kérdést érintett.

⁹⁹ Széchenyi három csatolt küldeményére történt utalás 1842–43 folyamán: „Mélt. Széchenyi István gr. levele a Jelenkor szerkesztőjéhez mai lapunkhoz mellékelve szétküldetik” (*Pesti Hírlap*, 1842, 207. sz., 908). – „Mai lapunkhoz mellékelve szétküldetik mélt. Széchenyi István gróf ur levele a Jelenkor

Sajnos az *Óvás* szétküldésére nem történt hivatkozás a *Pesti Hírlapban*, így a kiadványt nem tudom pontosan datálni, csak közelítően meghatározni. A hosszas huzavona azt eredményezte, hogy az *Óvás* csak több hónappal az *Emlény* megjelenése után látott napvilágot.¹⁰⁰ Ez vélhetően lehetőséget adott arra, hogy a tiltakozás szövege folyamatosan változzon, bővüljön. A *Regélő Pesti Divatlapba* szánt tiltakozás – némileg a korábbi, az *Athenaeumban* megjelent, Erdélyivel szembeni *Nyilatkozáshoz* hasonlóan – még szelídebb tónusú lehetett; annak tartalmáról főleg az Erdélyinek szánt, de el mégsem küldött levél tanúskodik. Szemerének ekkor még nem lehetett szándéka teljes kenyértörésre vinni a konfliktust, mivel a frissen induló, átalakult új divatlap (Garay és Erdélyi szerkesztésében) megjelenési lehetőséget, így kompenzációs esélyt kínált. Mint láttuk, ez így is történt március elején. Az elutasított, visszaküldött tiltakozás, majd a Garaynak tulajdonított, önhitt fenyegetés („egy szóvali összeromboltatás”) után Szemere mindenképp publikálni kívánta óvását. Így legkésőbb a nyárra készülhetett el, és vélhetően júniusban jelenhetett meg az *Óvás* végleges változata, nyolc oldalban.

Az *Óvás* három nagyobb egységre bontható: a mottókra, magára a főszövegre és az utolsó négy és fél oldalon közölt hét versre. Szemere két mottót vett fel műve felvezetéseként. Az egyik Bajzának egy szerkesztői jegyzése, amelyet Szemere idézőjelek közé illesztett, egyúttal parafrázeálva Bajza szövegét. Kis kihagyása és módosítása azonban az értelmét nem változtatta: „Ezen sűrű óvásokból az a tanulság szerkesztőknek, hogy az írók jogait tiszteletben kell tartani, s munkáikkal tudtokon kívül ’s akaratjok ellenére intézkedni nem szabad”.¹⁰¹ Az idézőjel erősítette a paratextus referenciális értékét, annak parafrázisa pedig a szemantikai erejét növelte. A másik idézet Byron *Don Juan*jából való: „Dölyf ellenében büszke... / Álláspontomat igen jól ismerem / ’S másokéit elsőbbség’ követelése nélkül.”¹⁰² E paratextusok (a genette-i funkcionalitás értelmében)¹⁰³ fixálták a tiltakozás értelmezési tartományát, tematizálták annak tartalmát: a szerkesztői felelősségről és Garay dölyfösségéről, önkényeskedéséről kívánt

szerkesztőjéhez” (*Pesti Hírlap*, 1843, 247. sz., 324). – „Ide mellékelve szétküldetük Széchenyi István gróf Felszólítása, a pesti kikötő ügyében” (*Pesti Hírlap*, 1843, 264. sz., 474).

¹⁰⁰ „És szinte ezen ’s más hasonló okok tevék, Pesttől távol lakásommal együtt, azt is, hogy ’e sorok, az Emlény után, melyben forrásukat lelik, illy sokára, de ugy hiszem, mégsem későn jelennek meg” (*Óvás*, i. m., 2).

¹⁰¹ *Óvás*, i. m., 1. A Bajza idézet nem tartalmazott kiemelést, illetve a vége is eltér némileg: „... s akaratjok ellen [!] intézkedni, ’s neveikkel az olvasó közönséget ámitani saját javokra nézve sem tanácsos, de nem is szabad” (*Athenaeum*, 1842, I. 14. sz., 224).

¹⁰² „Proud with the proud, yet courteously proud, / So as to make them feel he knew his station / And theirs: —without a struggle for priority, / He neither brookd nor claimd superiority.” Azaz: „Büszkével büszke; nem gőgös botor, / Csak mást becsülvén, önmagára tart; / Elsőnek lenni czélja sose volt, / Főlényt nem tűrt el és nem gyakorolt.” (Ábrányi Emil fordítása) Byron: *Don Juan* XV. ének XV. strófa.

¹⁰³ Vö. pl. Török Zsuzsa és Hász-Fehér Katalin tanulmányával: TÖRÖK Zsuzsa, Arany János Byron-olvasatának textuális reprezentációi: *Levelek, mottók és a Bolond Istók* = „Óhajtom a classicus írók tanulmányát”: *Arany János és az európai irodalom*, szerk. KOROMPAY János, Bp., Universitas, 2017, 283–284. Továbbá: HÁSZ-FEHÉR Katalin, *Bevezetés a német-magyar szépirodalomba: Arany János német recepciójának első időszaka*, Tiszatáj, 71(2017), 3. sz., 45, 53.

szólni Szemere. De érvényes lehetett az a burkolt szándék is, ami a felvett nevek referenciális ereje, háttérkontextusa révén számít az olvasótól egy nyitottabb befogadási pozícióra – támaszkodva Bajza szerkesztői, irodalmi-közéleti tekintélyére, mintaadására, illetve a hazájában hányatott sorsú angol lord törekvéseire: lerántani a leplet az álszentségről, amely a külső tisztesség látszata mögött maga is gyakran vétkezik.¹⁰⁴

Az *Óvás* első oldalán hosszasan, Szemerére jellemző kitérőkkel közelített a témához,¹⁰⁵ azt jelezve, hogy Garay elbizakodottsága vezette megszólalásra. Tisztában volt azzal, hogy a felületes olvasó pusztá hiúsági kérdésnek vélheti a konfliktust, ám ezt a veszélyt Szemere kihívásnak tekintette, ami csak annál jobban sarkallta a Garay elleni felszólalásra. Ezt követően röviden ismertette a történetet, hogy a levelezés útján és élőszóban ígértékhez képest a négy verse közül csak a Garay által is leggyöngébbnek ítélt *Az urfi* került be az *Emlénybe*. Érdeklődő leveleire nem érkezett válasz, majd óvásának első változatát sem volt hajlandó a *Regélő Pesti Divatlap* előfizetőinek szétküldeni, amit aztán az *Athenaeum* is elvetett, ezért jelenik meg a *Pesti Hírlap* mellékleteként.

Ezt követően a két fő kérdésre tért rá Szemere: van-e joga bármely szerkesztőnek a szóban tett megállapodások ellenére a másik fél tudta nélkül változtatást tenni a közlés terén; illetve van-e joga a szerkesztés módja, önkénye révén „mystificálni”, félrevezetni az olvasóközönseget, tévhiteket ébresztve a kiszolgáltatott alkotók (különösen a védtelen, Garay által egyébként sokat bírált fiatal alkotók) iránt. Nagyjából eddig tarthatott az eredeti óvás szövege – hacsak nem írt teljesen újat Szemere. Innentől tónusa még erőteljesebb, támadó élt vesz, és az önkényeskedés mellett képmutatással és dölyfőséggel vádolja Garayt. Ebben a részben hozta fel a Garaytól vélt, fenyegető viszontüzenetet lejáratajáról: „mind azt, mit papirosra tettem (e nyilatkozatot érti), egyetlen szó fogja haszталanná tenni.” Érezhetően ez a gesztus korbácsolta fel végleg Szemere indulatait, aki nem kevés iróniával, szinte gyermekes kíváncsisággal várta „e tiszteres lepellel takart büszöt.” Bár sorai az ellenkezőjét állítják,¹⁰⁶ így próbálta megszólalásra bírni Garayt.

Ezt a célt szolgálta az *Óvás* befejező része is, amelyben azt indokolta, hogy miért jelenteti meg az *Emlénybe* szánt négy versét, és miért illesztett mellé a zsebkönyvben megjelent négy Garay vers közül hármát. Szemere egyrészt így kívánta imitálni azt a textuális környezetet, amelyben maga is elképzelte a darabjait (köztük elbújítva az önállóan adni nem kívánt *Az urfit*). A Garay-verseket pedig a Garay által bíralt, feltörekvő, ifjú költők okulására vette fel: ha jók azért, ha gyengék, akkor meg azért.

¹⁰⁴ Szemere esetében érvényes lehet az a funkció is, amely a mottót, mint intellektuális kódot alkalmazza, és „rituális cselekvésként is értelmezhető, egyfajta beavatásként a rangos írók táborába való belépéshez” (Török, *i. m.*, 284.) Láthattuk korábbi pozíció keresését az Erdélyivel való levélváltásokban.

¹⁰⁵ Jellemző Szemere öniróniájára: „De a' tárgyra. Igen egyszerűen 's igen röviden adnám azt elő, ha értenék hozzá” (*Óvás, i. m.*, 1).

¹⁰⁶ „Elmondám: nem örömet lépve azon mezőre, melyet kikerülhetni reményiletem, 's melyet jövendőben – Garayra nézve – kikerülnék”. „Ismétlem tehát (ez csupán Garaynak 's társainak van mondva), hogy én Garayval küzdeni itt és másutt nem akarok, nem akarhatok” (*Uo.*, 3, 4).

Maga Szemere nem minősíti Garay verseit (sőt még hízeleg is neki: „Garayt jó költőnek hiszem és vallom”),¹⁰⁷ hanem annak gesztusát ismétli: ugyanúgy önkényesen kívánja nyilvánosság elé tárni a Garay-versek némelyikét, mint tette azt Garay az ő – egy darab – versével. Az *Óvás* utolsó négy oldalát ezek a versek töltötték meg. Előbb Garaytól a *Parlagi rózsák* költeménye és két epigrammája: *Fényes temetés*, *Örök váltság*, majd a saját művei közül a négy költemény: *Új nő*, *Új házasok esküvés utáni órában*, *Az árva ifjú* és csak utolsónak biggyesztve *Az urfi*.

Jól érezte Szemere, hogy tiltakozásával a közvélemény szemében sikamlós terepre lépett, hiszen a felületes szemlélő számára – különösen a versközlések kíséretében – pusztán hiúsági kérdésnek tűnhetett megszólalása. Minden erővel és retorikai eszközzel arra törekedett, hogy ne a darabok mellőzését kérje számon, hanem azt a szerkesztői eljárást, midőn a tett ígérethez képest Garay máshogy járt el a darabok kiválasztásában. Itt a kötet szerkesztői szabadság önálló döntéshelyzete és (üzleti) felelőssége állt szemben az alkotónak tett (vagy általa vélt) ígérettel, tehát mintegy a szerzői joggal. Kinek van joga kimondani az utolsó szót? Míg korábban láttuk, hogy Erdélyi (a *Nemzeti Almanach* kapcsán) a szerkesztő mozgásterét, jogait erősítené, addig Szemere szerint a szerzőnek joga van eldönteni, hogy a végső szerkesztői elképzeléseknek megfelelően akarja-e publikálni a művét vagy sem. Ha a szerkesztők önkényesen bánnak a hozzájuk küldött művekkel (esetleg azon még szövegváltoztatásokat is tesznek), akkor a közlés előtt kötelesek erről tájékoztatni a szerzőt, hogy az vagy áldását adja a kiadásra, vagy visszavehesse művét.¹⁰⁸

Ez akár egy öntudatos, liberális érvrendszernek és szemléletnek is tűnhet, amely tiltakozik a szerzők kiszolgáltatottsága ellen (amit, mint alább látjuk, Petőfi is ekkor fogalmazott meg és érvényesített).¹⁰⁹ Szemere esetében mindez kiegészült a rendí-nemesi hagyományban alapvető hivatkozási elemmel: a becsület és jó hír védelmével. Szemere ezért, és nem a személyes hiúsága miatt szerette volna, hogy mind a négy ígért és beharangozott műve megjelenjen. Továbbá ez esetben „a megbocsáthatatlan vétkű darab (mint amilyen az *'Urfi'*) is ártatlanabb színt ölt magára, ha (ugyanazon szerzőtől értem) keresztényibb versektől köröztetik”.¹¹⁰

¹⁰⁷ *Uo.*, 4.

¹⁰⁸ Pár hónappal későbbi megszólalásában Garaynak egy hasonló „merényletére” tett utalást Szemere: „Álljon itten, ne hogy több szó történjék e' csekélysegről, csupán állításom' bizonyosságául, egy újabb eset. Bizonyos cikket küldék az Athenaeum' szerkesztőjéhez, ki azt változtatás nélkül, mellyekben azonban én (sőt legkisebb változtatásban sem) nem egyezvén meg, nem adhatván, a' cikket (bizonyos tekintetből, nem magaménak nézve azt) a' Regélő' szerkesztőjéhez juta, s' bár a' cikket vivő barátom elmondá *mi okból* nem hagyhatám azt Bajzánál, s' bár Garay előtt kétségtelen lehet, hogy mit a' *jobb* barátnak nem engedék meg, azt még kevésbbé foghatom megengedni a' *rosszabnak*, mind ezek' ellenére is kénye szerint tevő változtatásait, kihagyásait. Íme milly különbség a' két szerkesztő úr' írók' jogait tisztelésekben!” (Athenaeum, 1842, II/68. sz., 543).

¹⁰⁹ MARGÓCSY István, *Petőfi Sándor: Kísérlet*, Bp., Korona, 1999 (Klasszikusaink), 59–60.

¹¹⁰ *Óvás. i. m.*, 2.

Az Óvás utóélete – csönd és vihar

Sem a *Pesti Hírlap* (amely más esetben, a mellékletként csatolt küldeményeiről tájékoztatta az olvasóit), sem egyéb lapok nem szóltak Szemere tiltakozásáról. Több oka is lehet ennek a feltűnő hallgatásnak. A *Pesti Hírlap* (és nemcsak Kossuth személye) kényes helyzetben volt. Egyrészt jó kapcsolatot ápolt a *Regélő Pesti Divatlappal*, örömmel üdvözölte annak megindulását, és Garay is mindig tiszteletteljes, lelkes hangon szólt Kossuth orgánusáról.¹¹¹ Céljaik, törekvéseik azonos irányba tartottak, az egyik a politika, a másik a szépirodalom mezején.¹¹² Érintkezés volt a munkatársak terén is, hiszen azon túl, hogy még 1841 tavaszán Erdélyt szerette volna megnyerni Kossuth, 1842 folyamán Vahot Imre dolgozott mindkét lapban, majd a *Pesti Hírlap* munkatársa, Frankenburg Adolf „igazolt át” 1843-tól a *Regélő Pesti Divatlaphoz*. Másrészt, habár a születőben lévő új politikai nyelvnek és az irodalomnak szoros kapcsolatát mutatja fel a közlés gesztusa,¹¹³ de ez ekkor még ennek, a közönség számára tolatkodóan nyílt integrációnak az elvetésével járt. Hiába írta Szemere pár hónappal később, hogy „a lap programja belletristai ’s azzal rokon tárgyakra is fölhatt mindenkit”,¹¹⁴ a gyakorlat és az addigi sajtómorál ennek ellentmondott. Jellemző, hogy egy későbbi nyilatkozatában már maga Szemere is megengedte, hogy Kossuth gesztusa, szokatlanságán túl, egyenesen hiba volt.¹¹⁵ Ez a formára és nem a tartalomra utaló, lábjegyzetben elrejtett megjegyzés azt sejteti, hogy Szemere a „köz véleményét” bújtatta el az apróbetűkben. Ezt erősíti, hogy a Szemerevel szembeni későbbi támadások is ebbe az irányba mutattak. Ha ez így van, akkor az *Óvás* csatolása, annak a rosszallása, hozzájárulhatott a sajtóetikett és azon keresztül a *Pesti Hírlap* fejlődéséhez; egyúttal azt is jelezte, hogy a barát támogatására ezúttal Kossuth vállalt támadási felületet. Ezután irodalmi szövegek felvételére nem került sor Kossuth *Pesti Hírlapjában*, az arculata 1842-re letisztult, benne szépirodalmi vonatkozások ritkán láttak napvilágot. Ugyanakkor meglepő, esetleg árulkodó, hogy a *Világ*, a *Pesti Hírlap* fő újkonzervatív konkurense sem tett

¹¹¹ Egy öccséhez írt levelében: „A pesti hírlapot én is igen szeretem ’s járatom” (KOZOCSA Sándor, *Garay János levelezése atyjával és öccsével*, ItK, 50[1940], 2. sz., 160).

¹¹² „Amit a politikai gondolkodás átalakítása területén a *Pesti Hírlap* kísérelt meg, ugyanaz várt az irodalom, a társadalmi és kulturális élet terén a hetenként kétszer megjelenő RPD1-ra” (T. ERDÉLYI, *Irodalom és közönség...i. m.*, 128).

¹¹³ Szilágyi Márton megfogalmazásában: „az 1840-es évek politikai közbeszéde, a korabeli, legfontosabbnak számító politikai-közéleti problémák nyilvános megfogalmazásának módja egy olyan nyelvi közeget hozott létre [...] amelynek terében a korszak irodalmi szövegei is jelen voltak” (SZILÁGYI Márton, *Miért az 1840-es évek?* = Uő, *Hagyománytörések: Tanulmányok az 1840-es évek magyar irodalmáról*, Bp., Ráció, 2016, 9).

¹¹⁴ *Garay szerkesztői nyilatkozatára ’s -rk- urnak*. Athenaeum, 1843, I. 1. sz., 51.

¹¹⁵ „Hogy az a Hírlap mellett közöltetett, szokatlansága miatt méltán föltűnhetett, ’s hibásan történt, de igen bölcsen tudja Vahot úr, hogy azt egyedül azon ok tévé, mivel előttem, szerencsétlen előtt, nem szoktak a Regélő kapui olly készen, mint Vahot úr pöffeszkedési előtt, megnyílni” (*Válasz Vahot Imre úrnak*, Athenaeum, 1842, II. 68. sz., 543).

említést az esetről, pedig mindig tüzetes figyelemmel kísérte Kossuth lapját, és nem hagyott ki alkalmat, hogy ki ne fejtse az ellenvéleményét, kritikáját.

A csendnek végül Bajza egy szúrása vetett véget, amelyet a *Regélő Pesti Divatlap* szerkesztőjének, Garaynak szánt.¹¹⁶ Ily módon az *Óvás* szereplője, de akár katalizátora is lehetett az *Athenaeum* és a *Regélő Pesti Divatlap* között megromló viszonyoknak. 1842 első felében még a kölcsönös tisztelet és kíváncsiság jellemezte a két irodalmi lap kapcsolatát. Ennek az alapja Bajza tekintélye mellett Garay hálája lehetett a korábbi kenyéradója iránt.¹¹⁷ A *Divatlap* általában színikritikáiban, színházi beszámolóiban hivatkozott a laptársra, és annak véleménye zsinórmértéknek, referenciának számított.¹¹⁸ Érintkezés és átfedés is volt a munkatársak között, például Vahot Imre, aki az *Athenaeumban* elsősorban színházi ügyekkel foglalkozott, majd a *Divatlapban* már szélesebb területen, a tárcarovat egyik legaktívabb munkatársának bizonyult. A szakirodalom elsősorban Vahot fellépésének és – egyénisége mellett, ifjú korából is fakadó – sértő, személyeskedő stílusának tulajdonította a két lap közti háború kirobbanását.¹¹⁹ Abban T. Erdélyi Ilona és Szigethy Gábor is egyetértett, hogy valami jelentéktelen apróság indította el a tényleges vitát, amely csak szikra volt a növekvő indulatok robbanásához. Vahot Imre személye kapcsán és azon túl szóba került a generációs távolság, a feltörekvő ifjú irodalmi és zurnaliszta nemzedék pozíciókeresése; ennek kapcsán a szűk olvasóközönség, amely a vállalkozói jellegű, tehát megélhetési forrássá váló professzionális lapszerkesztés és újságírás fenntartó bázisa volt. De mindezek ellenére váratlan és szokatlan az a heveség, ahogy egymásnak támadt a Bajza-féle *Athenaeum* és Garay/Vahot-féle *Regélő Pesti Divatlap*. Véleményem szerint a *Divatlap* és különösen Garay türelemvesztéséhez hozzájárulhatott a korábbi hetekben szétküldött *Óvás* is, amelynek visszhangtalansága nem

¹¹⁶ „Neheztelve említi, hogy én nem átalottam Zajtay’ ő ellene írt cikkét az Athenaeum’ hasábjaiiba felvenni – Boldog isten! tehát még ez is baj? Mit nyert volna valljon, Garay ur, azon esetben, ha óhaj-tása szerint cselekszem, ’s a’ cikket elutasítom? Nem nyomathatta volna ki Zajtay azt külön, hozzá mellékelte valamilyik laphoz? miként ez már több ízben ’s nem rég is egy Garay ur ellen intézett irattal történt, melly ki nem jöhetvén kisebb olvasókörű lap mellett, a’ Pesti hírlap’ néhány ezerből álló olvasóinak kezébe jutott?” (*Igazolás a’ Regélő vádlásai ellen*, Athenaeum, 1842, II. 27. sz., 212).

¹¹⁷ Garay a maga lapjaként említi az *Athenaeumot* öccséhez írt levelében: „[a]z Athenaeum iránt két-féleképp nyilatkozol; első leveledben nemmel, a’ másodikban igennel feleltél meghívásomra” (KOZOCSA, *i. m.*, 160), továbbá Szemere is többször utalt az *Athenaeumba* küldött műveinek Garay által történt változtatására: Garay „midőn mint Athenaeum correctora változtatásával, mellyre nem hatalmazá föl senki, egészen elferdíté egy kis versezetem’ értelmét” (*Óvás, i. m.*, 2).

¹¹⁸ „Vörösmarty az Athenaeum’ második félvének elő számaiban igen nyomosan értekeznek a’ színházi drámajutalomról. – indítványa nehezen nyerend pártolást: – és miért? – kérditek: egyedül azért mert, czélszerű, igen jó, ’s a’ színház’ és irodalom’ jólétét hathatósan mozdítaná elő. – Így megy ez nálunk” (*Regélő Pesti Divatlap*, 1842, 55. sz., 458).

¹¹⁹ T. ERDÉLYI, *Irodalom és közönség...*, *i. m.*, 181–186. – VAHOT Imre *Válogatott színházi írásai (1840–1848)*, vál. utószót és jegyzeteket írta SZIGETHY Gábor, Bp., Magyar Színházi Intézet, 1981, 430–431. – DEMMEL József, *Az irodalom (szociális) hálója: Közelítések Vahot Imréhez*, *Sic Itur Ad Astra*, 20(2009), 59. sz., 253–268.

azt jelenti, hogy ne bántotta volna Garayt – különösen a félévforduló idején, amikor az új előfizetéseket várta a szerkesztőség.

1842 végén ebbe a fél éven át zajló szócsatába, az *Athenaeum* oldalán sodródott bele Szemere Miklós. A Garaynak szánt bajzai példálózást, fricskát, provokációt csak hónapokkal később követte válasz. Garay az *Óvás* tárgyában néma maradt. A *Regélő Pesti Divatlap* novemberi számában azonban -rk- szignóval¹²⁰ jelent meg egy többrészes dolgozatnak ezúttal költőkkel foglalkozó darabja. A humoros, csipkelődő írás, elsősorban az ifjú, közlésre és így hírnévre áhító, de kevés esztétikai stúdiummal felvértezett új nemzedéket figurázta ki. Ugyanakkor beleszótt egy kis passzust, amely félreérthetetlenül Szemerére utalt: „miután az illy költőnek több versecskéje látott világot: merészelje csak valamely almanach' szerkesztője egy versét félretenni, kígyót békát kiált rá az elmellőzött szerző ur, 's szerénytelen önhittsége oda ragadja, hogy ellene hírlap utján protestáljon. Ez nem hihetetlen; megtörtént.”¹²¹ A gúnyt csak erősítette, hogy a negyvenen túl járó Szemerét bevonta az ifjú írók körébe – bár országos irodalmi működésének kezdő lépései alapján jogos a csoportba sorolás.

Szemere az írást – egy barátja határozott állítása alapján – tévesen, Vahot Imrének tulajdonította, és közel egy hónappal később, neki címezve felelt az *Athenaeumban*.¹²² A késlekedés oka épp Szemere bizonytalansága volt a szerző személyében. Replikáját hamar elkészítette, és azzal a megbízással küldte Bajzához (hiszen ő állt vitában a *Divatlappal* és konkrétan Vahot), hogy csak abban az esetben közölje, ha bizonyos a Szemerét támadó cikk szerzőjében. A malórt Szemere türelmetlensége és Bajza elfoglaltsága, figyelmetlensége (és talán elfogultsága is) okozta.¹²³ A cikk sorsát, közlését firtató (elveszett) Szemere levél alapján Bajza úgy vélte, hogy Szemere bizonyossá vált Vahot személyében, így lapjában közölte a *Választ*.

Szemere azon túl, hogy a *Variációkban* megnyilvánuló, rá is vonatkoztatható maradásokat visszautasította, maga is többször beleszórt a még egy éve barátnak tekintett Vahotba, majd újra elmesélte tiltakozásának a történetét, arra összpontosítva, hogy

¹²⁰ Az -rk- szignó Tárkányi Bélát (1821–1886) takarja, aki ekkor még Viperina József néven (majd 1844-ben változtatta a nevét Tárkányira) az egri érseki iroda alkalmazottja volt; 1841-ben *Indítványok* című szatírjával a Kisfaludy Társaság pályázatán dicséretet kapott. A pesti irodalmi körökkel, a városban tett 1841-es látogatása során került kapcsolatba. 1844-ben pappá szentelték, később egri kanonok, az Akadémia levelező tagja lett. Az adatot közli: GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon*, Bp., Akadémiai, 1978, 373, hivatkozva: BENKÓCZY Emil, *Tárkányi Béla élete és költészete*, Eger, 1910, 40 közlésére. Tárkányi személyét erősíti, hogy 1842 júliusában, a *Regélő Pesti Divatlapban* hatrészes beszámoló jelent meg (az utolsó közlemény -rk- jellel) Eger városáról (*Eger a' mint van* címmel – 54–60. szám), amelyet a szöveg alapján egy helyi lakos írt.

¹²¹ *Variációk IV. Thema: Költők*, *Regélő Pesti Divatlap*, 1842, 90. sz., 1017.

¹²² *Válasz Vahot Imre úrnak*, *Athenaeum*, 1842, II. 68. sz., 541–543.

¹²³ Érdekes, de az ügy szempontjából szerencsétlen egybeesés volt, hogy (az ekkor még nem azonosított, csak gyanított) Vahot, októbertől, Ne-ki – de-mi álnéven kezdett polémiába, majd november 6-án aláírt cikkével Bajzára támadt. A méltatlan, személyeskedésig lealacsonyodó vita során Bajza igazolni vélte, hogy a Ne-ki – de-mi álnév Vahotot takarja, de ezt olyan indiszkrét módon, akaratuk ellenére másokat is nyilvánossá téve, hogy ennek a csatának az erkölcsi győztese alapvetően Vahot lett.

a Garaynak szánt érdeklődő leveleire nem kapott választ. Kapott viszont fenyegetést „összeromboltatásáról” nyílt felszólalása esetére, amit Garay sértő packázásának tekintett, és ezt a dolyföt (a nyilvánosság elé tárva, annak ítéletére bízva) kívánta egyszer s minden korra megfékezni: „Eddig s ne tovább!” Az óvása tehát nem önhittségből, hanem az önhittség nem tűréséből fakadt. Végül leszögezte, hogy Vahot válasza esetén sem fog többet megszólalni.

Ezt követte a súlyos meglepetés, Garay rövid szerkesztői nyilatkozata, amelyben becsületszóval igazolta, hogy a *Variációk*at nem Vahot Imre írta. Majd először és utoljára ebből a fölényes morális pozícióból alkalmat kerített arra, hogy minősítse Szemere megszólalásait:

[f]ordult volna Szemere M hozzám, 's nem az Athenaeumhoz, 's megmentetem volna őt, hogy másodszor is nevetségessé tegye magát a közönség előtt, valamint hogy engem most már másodszor olly méltatlanul 's barátjai' egyikét olly igazságtalanul 's bántólag megrohanja. — Egyébiránt ha Szemere megbocsáthatja magának e' bűnét, legyen neki megbocsátva, mert egyik esetben sem tudta mit beszélt.¹²⁴

A helyzetet kihasználva, -rk- (Tárkányi Béla) is úgy érezte, hogy a *Variációk* újabb közleményében¹²⁵ kitér Szemerére, most már nevéen nevezve célpontját. A szemüvegről írt szövege végén gúnyolódott a hírlapi megjelentetés mellett azon is, hogy Szemere hiúsága vezetett ahhoz, hogy a mellékletében „paralellákat” tett „saját és más' versei közt”. Jót kacagott Szemere tévedésén Vahot alaptalan gyanúsítása miatt, zárásként pedig egy német gyermekdal parafrázisával minősítette célpontja eljárását.¹²⁶

Mivel nem a feltételezett Vahottól jött reagálás Szemere *Válaszára*, és kínos helyzetbe került a maga és Bajza meggondolatlansága miatt, Szemere kénytelen volt újra színre lépni.¹²⁷ Háromoldalas cikke három részre tagolódott. Először tisztázta tévedését a Vahot elleni támadás kapcsán (amit Bajza szerkesztői megjegyzése is alátámasztott). Egy magánlevél mellett nyilvánosan is bocsánatot kért Vahottól. Ezután Garay ellen fordult, aki Szemerét nevetségessnek nevezte *Nyilatkozatában*. Szemere álszentnek, önhittnek bélyegzi, és ő neveti ki Garayt, maga mögött tudva környezete támogatását.¹²⁸ Végül Tárkányi felé fordult, és egy-két támadó (legjobb védekezés a támadás – az ekkor zajló polémiák kedvelt fogása ez, ami az elvek tisztázása helyett teret engedett a személyeskedő modalitásnak) eszmefuttatás után a maga rövid költői pályafutására

¹²⁴ *Szerkesztői nyilatkozat*, Regélő Pesti Divatlap, 1842, 99. sz., 1168.

¹²⁵ *Variációk V. Thema. Szemüveg*, Regélő Pesti Divatlap, 1842, 104. sz., 1237–1239.

¹²⁶ „Oh du lieber Augustin! / Vers ist hin, Ruhm ist hin. / Oh du lieber Augustin! / Alles ist hin” (*Uo.*, 1239). Az eredeti dalszöveg: „O. du lieber Augustin, Augustin, Augustin, Augustin / O, du lieber Augustin, alles ist hin / Geld ist weg, Mädch'l ist weg, / Alles hin, Augustin.”

¹²⁷ *Garay szerkesztői nyilatkozatára 's -rk- urnak*, Athenaeum, 1843, I. 1. sz., 49–51.

¹²⁸ „Kérem Garayt, legyen szíves közleni velem arcanumát, mellyel kaczagó barátait büszkén mint seregét Xerxes fölszámítá, hogy én is fölszámolhassam a' magaméit, kiknek előttem ismeretes része nem győzött eléggé nevetni” (*Uo.*, 50).

utalt, amely „tűrő minden mást csak nem paczkázást, dölföt, és nem kegyelmet bár honnan jöjjön is az”.¹²⁹ Majd ügyes váltással, Garaynak szánt bókkal folytatta.¹³⁰ Ennek során két, számára meghatározó tényezőt rögzít: egyrészt a környezetében élő hölgyek, azaz tágabban értelmezve a zempléni nemesi családok, barátok körében az értékes és magyar irodalmi alkotások (közte Garay műveinek) népszerűsítését; illetve az alkotó és az ember külön értékelését. Majd azzal zárta, hogy részéről „több polemizálás ez életben nem történendik”. Ezt az ígéretét Szemere ekkor még megtartotta, annak ellenére, hogy az –rk– szignó alatt rejtőző ellenfele még egyszer belemart.¹³¹

Az Óvás utóélete – új kapcsolatok, új történetek nyitánya

A kissé hosszúra nyúlt történetet akár le is zárhatnám, de 1843-ban az irodalom terére frissen berobbant Petőfinek is meggyűlt a baja Garay szerkesztői modorával, és ennek kapcsán ő is felidézte az egy évvel korábbi esetet. Az „Andor diák” álnév aláírását kérte Garaytól – így remélve, hogy az álnéven megjelenő műveket az *Athenaeum* szokásos lapszemléje nevének befolyásoló hatásától mentesen, objektíven ítéli majd meg. E helyett a figyelmetlen (?) lapszerkesztő kiírta Petőfi nevét mind a *Víz és bor*, mind az *Én* című versei alá.¹³² Az öntudatos Petőfi az írói jog sérelmét és Szemerehez hasonlóan packázást érzékelve, a korábbi kiszolgáltatott, patriarchális viszonyokat megrepesztve írta meg tiltakozását, amelyet a rivális és még mindig neheztelő *Athenaeum*¹³³ nagy örömmel le is közölte.

A felszólalás nyitó mondata hivatkozott Szemere sérelmeire – ezzel is argumentálva a saját megszólalásának jogosságát és érvényességét: „Garay János ur, őszerkesztősége, már egyszer kegyelmetlenül méltóztatott kényuraságát (Emlényországban) egy ’Apollóban barátom’-mal éreztetni.”¹³⁴ Petőfi és Szemere itt még egy táborhoz tartoztak,

¹²⁹ Uo., 51.

¹³⁰ „fordíték kétszerre több időt arra, hogy (kedvelt költőim közül) Garay verseinek jobbait, néhány honi iralmunkban idegen ’ néhány álutra tévedett hölgyeinkkel meg-izleltessem, és pedig fordítottam azon időben is, mellyben szerzőjük ellen fölszóltam, és fordítok azóta is, mert én költőt és embert ösztéveszteni gyöngé nem vagyok.” Uo.

¹³¹ A *Variatiók* utolsó, a Kegyvadászról szóló darabjában, ahol elébb „kakaskodó költő”-ként említi (1003), majd a záró bekezdésben a borsodi hajdúkhöz hasonlította, akik a caestus (kézitusánál alkalmazott, bevarrt ólomgolyókkal megerősített ököltre tekerhető bőrszj) használatához „olly virtuozitással értenek”. De ezúttal hiába gúnyolódott a társadalmi rangjához képest túlzott heveséggel reagáló Szemerével, ő tartotta szavát, és nyilvános válasz nem érkezett tőle. *Variatiók VI. Thema: Kegyvadász*, Regélő Pesti Divatlap, 1843, I/32. sz., 1002–1008.

¹³² *Víz és bor*, Regélő Pesti Divatlap, 1843, I/44. szám (jún. 1.), 1388–1389.; *Én*, Regélő Pesti Divatlap, 1843, I/47. sz., 1481–1482.

¹³³ Érdemes megjegyezni, hogy az eredeti szövegen, sőt a címen is tett változtatásokat Bajza, az *Athenaeum* szerkesztője, de ezekre Petőfi fel is hatalmazta! Így lett a címe *Garay garaboncoskodása* helyett a kevésbé személyeskedő, de üzleti szempontból annál hatásosabban (a konkurrenciát nevének nevezve lejáratozó) és a tárgyra nézve konkrétan hangzó: *Író jogtapodás a Regélőben*, *Athenaeum*, 1843, 11. sz., 537–538.

¹³⁴ *Athenaeum*, 1843, 11. sz., 537.

bár a meglévő hasonlóságok (a szerkesztői tapintatlanság elutasítása, az adott szó betartása, azaz a becsület védelme) mellett a távolság is jelentős. Petőfi, mint az újgenerációs, polgári értékrendű értelmiségi szólalt meg, számára a professzionalizálódo alkotómunkával megalapozott és biztosított alanyi személyiségi jogok védelme a tét. Kerényi Ferenc szavaival élve: Petőfi célja, hogy „egyszerre alapozza meg hírnevét és biztosítsa megélhetését, kivívja helyét és lehetőségeit a nemzeti irodalom még képlékeny, kora kapitalista érték- és intézményrendszerében”.¹³⁵ Ugyanakkor Szemere, akinek az írás csak passzió,¹³⁶ még döntően egy hagyományos, rendi-nemesi mentalitáshorizontról szemlélt és érvelt, ahol a becsület nemcsak az adott szuverén személy, hanem egy tágabb közösségi összetartozás fundamentális értéke. Ugyanakkor a szerző jogaira utalva önkéntelenül ki is lépett ebből a hagyományból és a „kényuracskai” önkényeskedést elvető szabadelvű érvelés közelében járt.

Szemere felszólalása hatással volt életének két legintenzívebb levelezőtársával, Erdélyivel és Tompával való viszonyára. Erdélyi – mint láttuk – fokozódó haraggal és keserűséggel rossz néven vette Szemere fellépéseit. Nemcsak Garay személye ellen jelentettek ezek támadást, hanem a *Regélő Pesti Divatlap* reklámját sem szolgálták. E téren eltért Erdélyi és Garay felfogása. Utóbbi, főleg Vahot nyomására, teret engedett a polémiáknak lapjában, ami Erdélyi visszahúzódasához és a két szerkesztőtárs eltávolodásához vezetett.¹³⁷ 1842 nyarán, a második félévre remélt előfizetők száma csökkent, azaz komoly egzisztenciális tétje volt a közönség reakciójának. Annak a közönségnek, amelyik jórészt a művelt és anyagilag a lapot megrendelni képes rétegekből, a városi értelmiségből, illetve a vidéki birtokos nemesség (főleg női) tagjaiból szerveződött. Ez utóbbi réteghez szólt elsősorban Szemere *Óvása*, aki maga is a vidéki, literátor birtokos nemesség reprezentatív képviselője volt. Erdélyinek a Szemerével (és másokkal is) folytatott levelezése sajnos töredékes. A még 1841 folyamán intenzív levélváltások elcsendesedtek, 1842-től 1847-ig nem maradt fenn egy elküldött levél sem. Láttuk, hogy 1842-re még kikövetkeztethetők levelek, de azokat vagy nem küldte el az írója, vagy elvesztek. A kapcsolat visszaépítésében az ismerősök, barátok is segítettek, tájékoztatva hol az egyik, hol a másik felet. Kolosy József 1844-ben írta, hogy „kivált az újabb veszteség is hatván Miklóstra, ő átallyában meg felejtkezni kíván, minden kellemetlen viszonyokról”.¹³⁸ A sűrű levélváltások majd csak 1847-től indultak újra,

¹³⁵ KERÉNYI, *i. m.*, 104.

¹³⁶ Többször idézte Swift mondását: „esős idő, unalmas vasárnap” szolgált csak alkalmat a költészetre. Pl. *Óvás, i. m.*, 4. – Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1841. május 19. = EJL I, 162.

¹³⁷ Feltűnő, hogy Erdélyi, aki a *Divatlap* *Regélő* részének kiírt szerkesztője volt, augusztus elejétől visszahúzódtott, és a 1842-i 64. lapszámtól (augusztus 11.) nem szerepel kiírva a neve, míg a 65. lapszámtól (augusztus 14.) a főlapon Garay már nemcsak kiadóként, hanem szerkesztőként is szerepelt. Ezekben a napokban indult a polémia az *Athenaeum* és a *Divatlap* között, amelybe nem kívánt belefolylni, és hozzá – szó szerint – a nevéet adni. Erre utalt T. Erdélyi Ilona is: T. ERDÉLYI, *Irodalom és közönség...*, *i. m.*, 34.

¹³⁸ 1844. február 9-én meghalt Erdélyi kislánya: EJL I, 213.

bár az első fennmaradt levél alapján feltételezhető, hogy valamivel korábban helyreállt a levélkapcsolat.¹³⁹

Ahogy Erdélyivel 1842-ben megszakadt, úgy alakult ki és mélyült el ebben az évben Szemere levelezése Tompa Mihállyal.¹⁴⁰ 1841-ben ismerkedtek meg, és Tompa még abban az évben járt a lasztóci birtokon. Az első ismert levél 1842 őszén született,¹⁴¹ amelyből kiderül, hogy Tompa mentoraként tisztelte Szemerét, akit valódi tekintélyként ismert el.¹⁴² A másfél évtizeddel fiatalabb Tompa rendszeresen elküldte verseit Szemerének, kikérve véleményét műveiről. Mély tisztelettel, az idősebb, nevesebb költőtársnak és a társadalmi státuszának is kijáró elismeréssel érintkezett Szemerével, aki kapcsolatban állt mind a pesti irodalmi körökkel, mind a helyi irodalomértő és fogyasztó ellittel. Ez esélyeket kínált a nehéz körülmények között élő, de nemesi származására büszke, kissé darabosan viselkedő Tompa számára arra, hogy kapcsolati hálóját bővítve belecsiszolódjon ebbe a társadalmi közegbe, és irodalmi pályáját megindítsa. Jellemző, hogy Tompa éveken keresztül a „Tekintetes Úr” megszólítással élt (Erdélyivel ellentétben Szemere ezúttal nem oldotta fel a távolságtartást), a magázó modalitást is fenntartva. Szemere tehát a versfaragás mellett, viselkedési, érintkezési kultúráját és kapcsolati tőkét is jelentett Tompának.¹⁴³ Esztétikai téren (Erdélyihez közelítve) Szemerét a humor nagy mestereként tisztelte – egyúttal jelezve, hogy személyiségétől ez a hang és szemlélet távol áll, abban nem érzi magát otthonosnak.¹⁴⁴ Sajnos, Szemere válaszlevelei hiányoznak vagy lappanganak, így csak közvetve, Tompa reakcióiból érezhető, hogy szívesen fogadta Tompa kötődését és a ráruházott mentori szerepet. Ő segítette nevelői álláshoz Ágcsernyőre a Klobusiczky család Sárospatakon tanuló fia mellé.

Az irodalom aktuális és közelmúltbéli eseményeit is Szemere mesélte el az újságokat nem járató és nehéz anyagi körülmények között élő Tompának, és annak művei megjelenéséről is ő számolt be neki.¹⁴⁵ Talán az egyéves évforduló, talán Petőfi pár héttel korábbi tiltakozása az *Athenaeumban* vagy valami más miatt, Szemere Tompának is elküldte *Óvását*. Tompa válaszából nehezen lehet kikövetkeztetni, hogy az Szemere röstelkedő, szemérmes levélhangjára reflektált-e amiatt, hogy – amint az *Óvásban*

¹³⁹ Ön, „ki nekem annyi tömérdek hónapok óta sem válaszol. Ha levelét melyben mint látom melegen emlékezik róllam, nem olvastam volna Vályinéánál, érteném önt, így lelkekre mondom, nem értem. Itt hidegség, amott melegség” (Szemere Miklós levele Erdélyi Jánosnak, 1847. március 24. = EJL I, 302). A „tömérdek hónap” alapján feltételezhető, hogy legkésőbb 1846-tól újraépült, és legkésőbb 1847-re ismét a barátság felé tartott Szemere és Erdélyi viszonya.

¹⁴⁰ Tompa elszegényedett kisenemesi család sarja, apja csizmadia volt, céhen kívüli kézműves. Anyja korai halála után a nagyszülei nevelték Igriciben. Sárospataki diákévei közben több helyen nevelősködött.

¹⁴¹ Tompa Mihály levele Szemere Miklósnak, Ágcsernyő, 1842. október 24. = TML I, 18–20.

¹⁴² TML I, 407.

¹⁴³ DEMMEL József, „... Ösmerem ezt az impertinens akasztófára való publicumot”: *A prenumeráció forrásértékének vizsgálata Tompa Mihály kapcsolathálóján keresztül*, ItK, 110(2006), 6. sz., 654–655.

¹⁴⁴ Tompa Mihály levele Szemere Miklósnak, 1843. június 24. = TML I, 22–23.

¹⁴⁵ „kérem: írja meg ön ha valamelyik kijő, mert én ritkán látok lapokat.” Tompa Mihály levele Szemere Miklósnak, 1843. augusztus 9. = TML I, 26.

is írta – „verébharcát” a nyilvánosság elé tárta,¹⁴⁶ vagy a médiumok és a közönség hallgatásán bosszankodott. Tompa válasza homályos, kétértelmű, de mégis az utóbbi kontextus a valószínűbb.

Hiába tette oda ön „ne kaczagjon” mert én bizony iszonyún kaczagok a Garay elleni felszólalásszülte álszemérmén. [...] Mondott-e ön hazugságot? Nem. Mystifikált-e? Nem. – Volt-e sértve? Igen. Felszóalhatott-e? Igen. Ön mindössze is szokatlanul cselekedett, de nem igazságtalanul, mit szégyelnie kellene. [...] tréfaság! borzasztó crimen laesae majestatis is az hogy egy Szemere Miklós, megmondja Garaynak „igazságtalan vagy” s bebizonyítja, no bizony!

A „felszólalásszülte álszemérem” értelmezése a kulcs, ami nem – az arra amúgy is kevésbé hajlamos – Szemerét jellemezte, hanem Garayt és a publikumot, akik a szokatlan hírlapi megjelenés miatt a tiltakozás jogossága helyett Szemere hiúságát tekintették fő motivációnak. Majd lentebbi soraiban, a publikum szalmaláng emlékezetére utalva, egyszerre igyekszik oldani Szemere esetleges aggodalmát, illetve óvni az újabb, hasonló gesztusoktól: „[a]zonban a közönség két vitázó fél’ dolgaival nem szok sokáig vesződni [...] elmúlt esőnek nem kell köpönyeg! ne trefáljon Ön: s ezt ne mondja <Ön>¹⁴⁷ többé senkinek!”¹⁴⁸

Ugyanitt kitért Petőfi Garay elleni tiltakozására is az *Athenaeumban*, és azt Szemere melletti érvként hozta fel. A mondat jelentése azonban itt is homályos, ezúttal is többféleképpen értelmezhető: „Más (Petőfi) csak azért mert nevét alányomatta költeményének, akarhatja ellen, felszóalt az Athen[a]e[um]ban, s ön tettét úgy említi mint az igazságtalanság elleni szózatot, hány ezren éreznek és gondolkodnak úgy mint Petőfi? tréfaság!”¹⁴⁹ Azaz ismét felvethető: mit ért mindez alatt Tompa? A Garay impertinenciáját igazoló argumentum-e Petőfi tiltakozása vagy – mint Margócsy István is gondolja, talán a megromló Tompa–Petőfi-viszony előképeként vagy utólagos beleolvasása által – ebben Tompa rosszállását sejtethetjük?¹⁵⁰

Rövid összegzés

Az *Óvás*, akárcsak írója, mára teljesen kihullott az emlékezet rostáján. Hallgatás övezte kiadása pillanatában, majd a szűk egyévnnyi tollharcokkal kísért hivatkozások után, restelkedést sejtetve és Tompa tanácsát megfogadva, maga Szemere sem hozta többé

¹⁴⁶ „a’ tisztelt olvasó, ... ha nevetett már verébharczok’ s toborzékoló [!] pulykakakasok’ viadalai felett, e’ jelen tusát is méltán nevetségességnek fogja találni” (Tompa Mihály levele Szemere Miklósnak, 1843. augusztus 9. = TML I, 27).

¹⁴⁷ Innen az „Ön” kihúзва – ez jelentheti azt, hogy a kételyeit ne ossza meg másokkal Szemere a Garayval szembeni fellépése jogosságáról, de azt is, hogy kerülje a hasonló nyilvánosságot (*Uo.*)

¹⁴⁸ *Uo.*

¹⁴⁹ *Uo.*

¹⁵⁰ MARGÓCSY, *i. m.*, 261.

szóba. A célját azonban elérte vele. A zempléni közösségben (némi rosszallásra csak Kolosy levele utal) helyreállította becsületét, egyúttal tekintélyt szerzett indulatos, szangvinikus hajlama a lapszerkesztők körében is. Költői pályája nem tört meg, sőt a negyvenes évek elejétől fellendült.¹⁵¹ Lokális és országos kapcsolatrendszere is fennmaradt, és némi átrendeződés során a rendi mentalitáshorizont mentén stabilizálódott. Akkulturációs¹⁵² gesztusai és törekvései révén új alakok jelentek meg ebben a hálózatban: volt, akikkel életre szóló barátságot kötött (Tompa Mihály) és volt, akikkel ennek sikertelensége miatt újabb konfliktusba került (Petőfi).

¹⁵¹ Önálló költeményekkel jelentkezett a Frankenburg által alapított *Magyar Életképekben*, majd *Életképekben* (*Ferkó cigány*, Magyar Életképek, 1843, V. füzet, 95–96. – *Életképek, A' dicső földuracs*, 1844, II/16. sz., 513–514), az *Athenaeumban* (*A' völgy lakója*, Athenaeum, 1843, I/3. sz., 134–135. – *Az „úri hölgy” írójához*, Uo., 1843, I/10. sz., 475. – *Sírásó sírfáján*, Uo., 1843, II/5. sz., 203), az 1843-as (már Frankenburg szerkesztette) *Emlényben* (*A' lovag szerelme*), sőt 1845-től a Vahot Imre által szerkesztett (!) *Pesti Divatlapokban* is.

¹⁵² Mutatis mutandis szociológiai értelemben használom a fogalmat. S. VARGA Pál, *Akkulturációs stratégiák a 19. századi magyar irodalomban* = Uő, *Az újrászótt háló: Kulturális mintázatok szerepe a felvilágosodás utáni magyar irodalomban*, Bp., Ráció, 2014, 30–31.